

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 1 1965

ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska landskapens historiska
och arkeologiska förening.

Redaktör

Landsantikvarie Sven E. Noreen, Kristianstad.

Redaktionskommitté

Docent Erik Cinthio, Lund

Fil. lic. Sten Körner, Lund

Docent Birgitta Odén-Dunér, Lund

Assistent Bengt Salomonsson, Lund

Intendent Gustaf Åberg, Simrishamn

Föreningens styrelse

Professor Jerker Rosén, Lund, ordf., professor Holger Arbman, Lund, v. ordf., docent Jörgen Weibull, Lund, sekr., docent Erik Cinthio, Lund, v. sekr., museichef Bengt-Arne Person, Varberg, kassör samt lektor Hilbert Andersson, Ystad, intendent Bengt Bengtsson, Lund, docent Bertil Ejder, Lund, museiintendent Lars-Göran Kindström, Hälsingborg, rektor Salomon Kraft, Malmö, professor Sven Kjällerström, Lund, fil. lic. Sten Körner, Lund, museiintendent Harald Lindal, Trelleborg, docent Gösta Lindeberg, Lund, landsantikv. Sven E. Noreen, Kristianstad, stationsmästare Sven Nöjd, Örkelljunga, docent Birgitta Odén-Dunér, Lund, disponent Birger Persson, Ystad, riksdagsman Per Edvin Sköld, N. Rörum, kyrkoherde Gunnar Wallin, Skurup, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn.

ALE utkommer med 3 häften årligen. Brev och manus till redaktionen adresseras till landsantikvarie Noreen, Nya Boulevarden 9, Kristianstad, tel 044/134 28.

Medlem erhåller tidskriften kostnadsfritt. Årsavgiften 15:— kan insättas på De skånska landskapens historiska och arkeologiska förenings postgiro-konto Lund nr 246831, c/o museichef B.-A. Person, Varberg.

På omslaget ett danskt mynt från 1629. Se sid. 14.

En kamptid for den skånske kirke

af Niels Skyum-Nielsen

Universitetslektor Niels Skyum-Nielsen, Köpenhamn, disputerade nyligen på en avhandling om en dramatisk tid i dansk och skånsk historia, "Kirkekampen i Danmark 1241—1290, Jakob Erlandsen, samtid och eftertid." Författaren presenterar här en mer begränsad aspekt på kyrkokampen med tyngdpunkten på de nya resultat som framkommit om Skånelands historia. Det politiska spelet på denna sidan Öresund var en del av ett större händelseförlopp i Danmark med förbindelser norr och söder ut, till Sverige och Norge, till de tyska rikena och till påvehovet. — Skyum-Nielsen finner att man i skånsk kyrkohistoria ofta försummat förbindelserna med den själlanska kyrkan och han hävdar att kyrkokampen i Skåneland endast kan förstås mot en riksdansk bakgrund och med hänsyn till de internationella förbindelserna.

Et nyfundet segl fra Jakob Erlandsens landflygtighedstid, benyttet af ham i Lybæk i november 1266. Udførelsen er elegant og stilen mere moderne end på andre bispesegl fra datidens Danmark. Højre hånd velsigner, mens venstre hånd holder en korsstav. De to mandshoveder, som er meget sjældne, kan være aftryk i det endnu bløde voks af en fingerring, som tilhørte Jakob.

Kirken træder stærkt frem i middelalderens kilder. Det skyldes bl. a., at de for en stor del er skrevet af kirkens mænd. I dagliglivet har det sikkert ikke været så let at få øje på de gejstlige. På landevejene må man tro, at hjemløse, tiggere og daglejere har færdedes i broget skare — på markederne har bønder og håndværkere formentlig været at finde, og skuder og snekker har nok først og fremmest fragtet deres fiskere og købmænd.

Ganske vist er der ingen statistiske oplysninger bevaret fra Norden fra denne tid. Men for det samtidige England kan det påvises, at de gejstlige kun udgjorde omkring 1 % af befolkningen. Tallet kan næppe have været meget højere for Norden.

Når kirken alligevel bør have en fremtrædende plads i tidens historie, skyldes det, at den havde del i øvrighedsmagten. Biskop og konge sad begge til doms, ligesom de begge slog mønt, opkrævede skatter, administrerede og regerede. I kraft af sit uddannelsesmonopol drog kirken også mange talenter til sig.

I årtierne forud for kirkekampen havde der i Danmark været balance mellem de forskellige dele af samfundet. Kongemagten var, indtil 1241, den samlende kraft. Kirken måtte i sidste instans støtte sig til denne, sin verdslige partner. Ved siden af kongen var rigets stormænd medbestemmende, og bag kirken øjnede paven. Fra pavehoffet virkedes der for politiske og finansielle planer af europæisk rækkevidde, og de var ikke altid i pagt med de lokale, kirkelige interesser.

Året 1245 satte skel i dansk historie. Et rigskirkemøde afholdtes da i Odense, ledet af ærkebisp, Uffe Truedsen.

En beslutning vedtoges, og den havde gyldighed for hele landet. Den blev bl. a. genoptrykt på dansk i ærkebiskop Birger Gunnersens samling af kirke love fra 1514. Beslutningen havde karakter af dom og har, år ud og år ind, været læst op fra sognekirkernes prædikestole på særlige dage. Dømt blev alle, som forurettede kirken. De sattes i band.

Odensedommen har hidtil været betragtet som en lokalt betinget optakt til kirkekampen. Det er imidlertid lykkedes at finde dens forbillede — et så overraskende sted som i England. Et kirkemøde i Oxford vedtog nøjagtigt det samme i 1222. Odensedommen var således forankret i internationale forbindelser. Det kan tillige antages, at Odensemødet havde som hovedopgave at forberede den danske deltagelse i det snart efter følgende verdenskirke-møde i Lyon.

Der er næppe nogen bro fra Odensemødet til den konflikt, som brød ud på Sjælland i 1245. Kongen, Erik Plovpenning, beskyldte da bisp af Roskilde, Niels Stigsen, for højforræderi. Bisp havde været kongelig kansler, men måtte nu forlade landet. Der anes en hofintrige bagved, men de dybere-liggende årsager vil sikkert ikke kunne udredes.

Paven søgte flere gange, dels med magt og dels ved lempe, at få biskop Niels genindsat. Ærkebiskop Uffe fik besked om at hjælpe lidt til. Netop på dette tidspunkt nævnes Jakob Erlandsen for første gang i kilderne.

Han var uddannet som *magister*, muligvis i Paris, som han senere nærede hengivenhed for. Magistertitlen var på denne tid en fællestitel, så han kan godt have været teolog eller jurist. Ved

universiteterne, der dengang alle lå uden for Norden, udgjorde juristerne flertallet af de studerende.

Jakobs far kaldtes for Erland "af Skåne" og var sikkert for sin tid en mægtig mand. Han havde et kuld sønner, der skulle sætte deres præg på Danmarks historie. Blandt sine brødre fandt Jakob støtte hos Anders, Jens og Erland. Denne sidste sluttede sig dog senere til kongehuset. Og Niels Erlandsen, der var kongelig gældker og sidenhen betegnedes som Skånelands "mægtigste stormand", støttede utvetydigt kongehuset.

I 1247 tituleres Jakob som pavelig kapellan, og af dette er der tidligere draget ret vidtgående slutninger. Men netop ved denne tid var der gået inflation i titlen, så at langt flere gejstlige udnævntes til pavelige kapellaner end tidligere. Det er derfor ikke tilladeligt at slutte, at Jakob har været knyttet særlig nært til paven.

Tidligere forskere har tillagt Jakob en betydningsfuld rolle som hjælper for Niels Stigsen. Vor viden herom er dog meget ringe, og en helt anden mand bør fremhæves, som gentagne gange anføres i kilderne: Leonardus. Han var Roskildekirkens faste agent ved pavehoffet igennem 12 år og bistod bl. a. biskop Niels. Dennes forsøg på at blive akcepteret igen i sit hjemland var dog forgæves, da kongen fortsat stillede sig herimod. I 1249 døde Niels Stigsen som flygtning i Frankrig.

Fra nu af ventede de højeste stillinger på Jakob Erlandsen. Han havde forinden beklædt det fornemme domprovsti i Lund og blev af paven udnævnt til biskop af Sjælland efter Niels Stigsen. Paven indviede selv Jakob, der

ved denne lejlighed aflagde en troskabsed til ham.

En konflikt forestod med kong Erik, da denne pludselig myrdedes i august 1250. Således kunne Jakob uhindret tiltræde i Roskilde, hvor han sad som biskop 1250—54. Som sådan var han herre over København, der af ham fik sin første byret, 1254 den 13. marts. Den er endnu bevaret i original og bærer i silkesnor et brudstykke af Jakobs segl.

Den nye konge, Abel, faldt i kampen mod friserne, og Kristoffer trådte til. En kroning var allerede forberedt for ham og hans dronning i domkirken i Lund, da ærkebiskop Uffe døde sidst i 1252. Bispens af Slesvig, der havde den højeste anciennitet blandt de danske bisper, forrettede da kroningen i Lund. Men hvem skulle efterfølge Uffe?

Kong Kristoffer havde inden kroningen betænkt kapitlet i Lund med et fribrev. De danske konger havde ved denne tid for skik at begunstige den kirke, hvor de modtog deres kroning. Samtidig kunne stemningen i kapitlet påvirkes i kongevenlig retning, inden ærkebispervalget fandt sted.

Trods dette og andre forsøg og trods senere protester ved pavehoffet lykkedes det ikke for kongen at få valgt den, han ønskede. I stedet indstillede kapitlet Jakob til ærkebiskop. Det skete dog ikke enstemmigt, som det tidligere er blevet hævdet.

Men kongen hævnedes sig ved at tilbagekalde Lundekirkens privilegier. Et forlig kom dog vistnok i stand på et eller andet tidspunkt, og Jakob svor kongen en troskabsed. Først i april 1254 betrådte Jakob sit nye stift. Han var først ærkebiskop fra dette år, ikke fra

1252 eller 1253, som det så ofte anføres.

Kilderne tillader desværre ikke, at vi får klarhed over Jakobs personlighed. Vi må være tilfredse med hans personlige syn på vigtige spørgsmål. Han ønskede, at paven skulle gribe medbestemmende ind i den danske lovgivning om drab og lemlæstelser. Det var dog et overgreb mod de myndigheder, der rådede for de verdslige love i Danmark. Idet Jakob således tilkendte paven uindskrænket åndelig og verdslig myndighed, placerede han sig, også europæisk set, i den pavelige avantgarde.

Straks efter sin tiltræden rejste Jakob krav om revision af kirkeretten i sit nye stift. Det kan måske ikke udelukkes, at skåningerne, som det også antydes af andre vidnesbyrd, stod på et mere konservativt stade end f. eks. sjællænderne. Mere sikkert er, at de mødte hans reformønsker med reaktionære modkrav. Da kongen bakkede bønder og herremænd op, måtte Jakob snart opgive sit forsæt. Kongen og gældkeren arbejdede sammen for at udmanøvrere ærkebisen i skåningernes øjne, og Jakob og hans følgesvende synes til sidst at være blevet isoleret. Det havde atter en gang vist sig, at kongemagten var overmægtig i forhold til kirken.

Ærkebisen ville have moderniseret rettergangen, så edsafleggelsen trængtes tilbage. Særlig rettedes kritiken mod bøndernes 12-mands-nævn, der kunne sværge ganske vilkårligt om gaver til kirken. Kongen fremsatte et overbudsforslag, der var til fordel for bønderne. Det vedrørte ærkebispens pligt til at genindvie kirkegårde rundt om i stiftet,

når lemlæstelser eller drab havde fundet sted dér.

Konge og ærkebisp stødte sammen på bredere front, da Jakob lod indkalde til rigskirkemøde i Vejle i 1256. Beslutningen herfra, der havde karakter af dom ligesom Odensebeslutningen, fastsatte rigoristiske straffe for overgreb mod bisper. Fængsledes eller forulempedes en biskop groft, skulle et interdikt (d. v. s. kirkelukning) indtræde over hele Danmark. Formuleringen var rettet mod kongen, der reagerede på forskellig måde, bl. a. ved at protestere ved pavehoffet. Det er vigtigt for en vurdering af Jakob og hans synspunkter, at en sammenligning med samtidens europæiske materiale viser, at Vejledommen repræsenterer et højdepunkt af strenghed.

Samtidig med at konflikten om den skånske kirkeret var i udvikling, idet kongen udnyttede den blottelse, ærkebisen havde givet sig over for bønderne, synes kongen at have været den angribende på andre punkter. Det er ganske vist hævdet, at Jakob Erlandsen var en reformator, der rejste en mangfoldighed af krav på tværs af kongens interesser.

Det er nu ganske rigtigt, at han ønskede kirkeretten moderniseret, og at to-tre andre reformkrav udgik fra ham. En analyse af den store debat, som fandt sted 1256—57, viser dog, at det i overvejende grad var kongen, som tog initiativet.

Det synes forklarligt nok, at netop ærkebisen måtte stå for skud. Hvis man sammenligner bispernes stilling i Danmark med deres stilling i Sverige og Norge samt Tyskland, ses det tydeligt, at de i visse henseender har indtaget en mellemstilling. De tyske bisper

Omnia p[re]sentia l[et]eris i[n]spectis Jacobus magister domus Lund[ensis] Archiep[iscopu]s ad d[omi]n[u]m p[ri]m[us] salutem in d[omi]no. Proinde q[uo]d
 nos l[et]eris v[est]ris p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m Clementis .p. iii. iudicij cum p[ri]us d[omi]n[u]s et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 aliqua p[er] sui iustitias sub hac forma. Clement[is] e[st] p[ri]us p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 melius p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 capitationis usque obsequijs tunc libentius iure p[ri]us p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 na i[n]t[er] ordinis uarias possessiones obtinere tam e[st] in p[ri]us p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 sue d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 aut legatos at[que] nuncios p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 si in huiusmodi sede cuspem conueniatur l[et]eris. p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 eis cuiusq[ue] tenore p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 iure plena et exp[re]ssa p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 den suspensionis et excommunicationis p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 occasione i[n]t[er] p[ri]us p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 ergo omni h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 aut hoc accipiant p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 sumum dat[um] p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 Haec actum est p[er] h[uius] m[od]i d[omi]n[u]m et s[er]uo n[on] corrumpat n[on] lesat nec
 fecimus et i[n]no[centius] sigillo munus.

Da Jakob Erlandsen i begyndelsen af 1266 opholdt sig ved pavens hof i Perugia i
 Midtitalien, fik han en pavelig skriver til at skrive dette brev, et vidnesbyrd om
 hans internationale kontakter. Hånden er klar og stadselig. Indholdet er en pavelig
 bevilling til fordel for Klaraklostre, og brevet indgik til klostret i Roskilde. Efter
 Corpus diplomatum regni danici. Utg. 1938. Nr 114.

havde verdslig magt over deres territorier (*Territorialherrschaft*) i deres egen- skap af fyrst-biskopper. I Sverige og Norge kendtes den slags ikke, men i Danmark var der spor heraf for Ribe og Roskilde, omend særlig for Lund. Et herred i Skåne og tre herreder på Bornholm (d. v. s. $\frac{3}{4}$ af øen) hørte i verdslig henseende under ærkebisen. Det udgjorde kimen til et fyrst-bispe- dømme, og det udvikledes noget i 14. årh., så mange, måske alle kongelige rettigheder tilgik ærkebisen derfra.

Debatten 1256—57 kan ses fra denne synsvinkel, for så vidt som kong Kri- stoffer da kæmper for at hindre, at Jakob styrker sit herredømme over eller tiltager sig visse rettigheder, der kunne give ham en stilling, ikke ulig de tyske bispers. De ting, der drøftes i denne henseende, kan rubriceres under le- dingen, immuniteten (d. v. s. frihed for byrder), retshåndhævelsen og kirkeem- bederne. Desuden er der andre inden- rigske samt nogle udenrigske problemer til debat.

Diskussionen gik frem og tilbage og var ikke uden dramatiske højdepunk- ter. Særlig mærkeligt var, at kongen i 1257 ved et brev til Lunde landsting for 2den gang tilbagekaldte Lundekir- kens privilegier. Han berøvede den der- ved skattefrihed og rettigheder inden for ledning og jurisdiktion. Ved en sær- lig befaling overtog han dens stab af riddere og andre ledingsduelige mænd. På denne måde blev det demonstreret, at kirkens ret til syvende og sidst kun- ne kaldes tilbage til kongemagten som det oprindelige udgangspunkt.

En afskedsansøgning fra Jakob til paven, som i princippet bevilgedes i 1258, skal formodentlig ses som erken- delse af, at han ikke længere fandt

støtte i sin menighed. Afskeden kom dog ikke til at træde i kraft. Jakob havde tilladt sig at krydse kongehusets dynastiske interesser i en eller flere hen- seender.

Det var antagelig baggrunden for, at kongen lod ham fængsle i natten til 5. februar 1259. De to østdanske stifter, Lund og Roskilde, gik straks sammen om at udføre Vejledommen, idet kir- kerne lukkedes ved interdikt. Lunde- kapitlet synes ydermere at have for- kyndt bandsdom over de skyldige og deres bagmænd. Derimod var der næppe nogen af de fem jyske bisper, der gen- nemførte interdiktet. Snart tvang kong- en den østdanske gejstlighed til at op- give dette. Bisen af Roskilde, Pe- der Bang, der var Jakobs nevø, måtte flygte. Hans kapitel modtog de skar- peste trusselsbreve fra kongen og faldt til føje. Et kongebrev til gejstligheden i Halland synes at antyde et lignende resultat.

Da blev Danmark angrebet af en koalition. Holstenske styrker gik over Ejderen, og rygiske tropper erobrede Bornholm i samarbejde med Anders Erlandsen. De fortsatte til Sjælland, hvor København blev indtaget og bi- skop Peder genindsat.

Kong Kristoffers pludselige død 29. maj bliver i moderne, historisk littera- tur stadig oftere betegnet som et gift- mord i nadveren. Efterretningen herom stammer dog fra den lutheranske kamp- tid sidst i 16. årh.!! Om hans døds- måde vides intet.

Men Jakob Erlandsen blev nu løsladt fra fængslet, og den anti-danske koali- tion opløstes ved indrømmelser til hol- stenerne. Et forlig på kirkefronten nåedes dog ikke, og i efteråret 1259 kom det til et nyt brud mellem konge-

huset og det lille prælatparti. Dets ledere var de to østdanske bisper, Jakob og Peder, der holdt ud til den bitre ende. De kastede begge band mod den ledende blandt de kongelige, enkedronning Margrethe Sambiria, og hendes søn, den unge Erik Glipping. Det skyldtes, at Erik, støttet af de jyske bisper, lod sig krone i Viborg trods det forbud, Jakob havde udstedt herimod.

Peder Bang gik endda så vidt, at han i sine breve nægtede de kongelige deres rette titler, utvivlsomt fordi han anså dem for bandsmennesker.

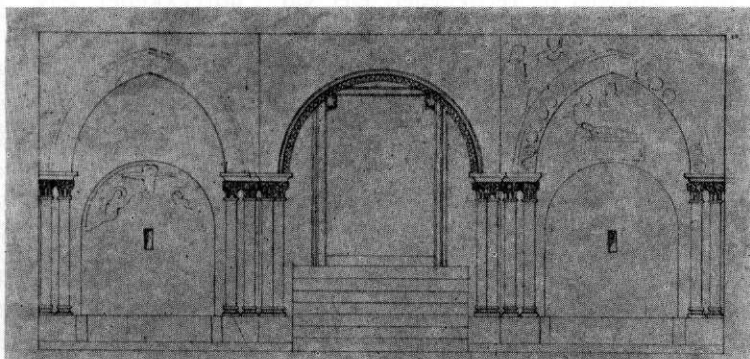
Margrethe var den ledende, politiske skikkelse, og hun lod en række voldsomme klager indgive til pavehoffet. Hun anklagede foruden Jakob og Peder også bispen af Odense, Regner, der havde sluttet sig til dem. Modsat var biskop Esger af Ribe sammen med sit

kapitel en stærk støtte for de kongelige.

Efter et nyt sammenstød med holsterne i 1261 blev kongen taget til fange, men fra 1262—63 styredes landet af hertug Albrecht af Braunschweig sammen med Margrethe. Hertugen nedkæmpede et par modstandsreder i Skåne og på Sjælland. De gejstlige, der forfulgtes i de to stifter, har formentlig været tilhængere af de landflygtige bisper.

En pavelig nuntius, der kom til Danmark, må have stævnet Jakob, Peder og Regner til pavens hof. Kun den sidste mødte, hvorfor Jakob og Peder sattes i band på pavelig myndighed. Særlig vigtig er pave Urban IV.s bulle af 4. april 1264, hvorved han ville tvinge Jakob væk fra sit embede. Men de herfor anførte grunde hidrørte fra

Ärkebiskop Jakob Erlandsen lät på 1250-talet förstora korutrymmet i Lunds domkyrka genom att flytta lektoriemuren åt väster. Härigenom fick kanikerna större plats medan däremot kungen (Kristoffer) klagade över att muren inkräktade på hans utrymme i kyrkan. Jakobs utvidgning av koret omtalas redan 1256, två år efter hans utnämning till ärkebiskop. Muren fanns kvar till mitten av 1800-talet. Efter teckning av C. G. Brunius.

de kongelige og var ikke prøvet for retten. Særlig påfaldende var, at paven ikke forinden havde forsøgt at få Jakob genindsat i stift og embede. Det var et fast krav i kirkens ret, at en bisp måtte have fuld rådighed over stift og embede, før retlige skridt kunne tages mod ham.

Efter et skifte på pavestolen, hvorved Clemens IV trådte til, sendtes en pavelig legat, kardinal Guido, til Danmark for at bilægge striden. Hans instrukser gik formentlig ud på, at de landflygtige bisper skulle genindsættes og en retssag derpå begynde ud fra sigtelserne mod dem. Det var et omslag i forhold til tidligere, og det er antagelig grunden til, at de kongelige mødte hans sendefærd med obstruction.

Guido berejste det meste af Danmark og afholdt stiftssynoder i Lunde og Roskilde domkirker. Efter fem måneder med ventetid og formaninger måtte han dog opgive forhandlingsvejen. De danske kronjurister forsøgte sig derefter med taktiske manøvrer af juridisk art, idet de søgte at afværge den dom, der forestod.¹ Men Guidos dom fulgte. Biskop Regner var død i mellemtiden, og der var nu to bisper og fire lavere gejstlige tilbage. De blev alle 30. september 1266 dømt genindsat i deres embeder og rettigheder. Det var Guidos hoveddom. Den påbød de kongelige at gennemføre genindsættelsen inden fire uger. Ellers ifaldt de band, ligesom riget kom under interdikt.

Da gjorde kronjuristerne et modstød, som senere skulle vise sig at få betydelig virkning. De tog grunden væk under Guidos hoveddom ved at tilbyde de landflygtige gejstlige genindsættelse inden de fire uger. Men de vil-

kår, de tilbød for genindsættelsen, var af en sådan karakter, at de landflygtige, deriblandt Jakob Erlandsen, måtte afvise dem. Derpå forkyndte Guido sin hoveddom som endegyldig. Han forlangte den udført i praksis over hele landet med band og interdikt og alt, hvad dermed fulgte.

De fleste historikere har interesseret sig for bispemagtens verdslige side og for bispernes stilling i det politiske spil. Det har derfor faldet dem vanskeligt helt at forstå den åndelige side af bispemagten. Men den gamle, katolske kirke var en bispkirke og en sakramentkirke.

Af denne grund var det af betydning, hvis en biskop var fraværende fra sit stift, og hvis sakramentforvaltningen standsedes ved interdikt. Det er intet tilfælde, at en original ritualbog, som bevisligt har været brugt af ærkebisp Birger Gunnersen, viser slid og pletter fra chrisma (olie og balsam) netop på de sider, hvor konfirmationsritualet står. Kun en bisp kunne konfirmere, kun han kunne ordinere præster, og kun han kunne indvie andre og kirker.

Når Jakob Erlandsen og Peder Bang derfor havde forladt deres stifter fra ca. 1260, kunne de nævnte handlinger ikke foregå i Skåne og på Sjælland, uden rent undtagelsesvis, hvis paven udtrykkeligt gav bemyndigelse hertil. Men når bisperne var borte, og paven samtidigt stillede sig *en garde*, var det umuligt at få indviet andre og kirker.

Dette sammenfald forelå fra og med den pavelige legats dom i 1266. Det er en selvfølge, som jeg også har fremhævet i min bog, at der kunne bygges kirker og klostre under interdikt. Men de kunne ikke tages i brug til messe m. v., når der ingen bisp var til at

indvie dem. I disse årtier var blandt andet franciskanerne i gang med at udbygge deres huse i Skåneland. Men netop franciskanerne respekterede interdiktet i lydighed mod kardinal og pave. Det forklarer den forfølgelse, som kom over dem. Det betyder også, at indvielsesårene for klosterkirkerne i Trelleborg og Ystad må falde enten før eller efter den bispeløse tid. Det ville føre for vidt at udrede alle omstændigheder i denne sammenhæng. En del er allerede påpeget i min bog, og jeg håber engang at kunne vende tilbage hertil.

Interdiktdommen respekteredes også af cistercienserne, og de blev lagt for had ligesom franciskanerne. De fleste gejstlige sluttede sig imidlertid til kongehuset, bl. a. dominikanere og johanniter, og de sang og holdt messe i tillid til de kongeliges magt.

Kirkekampen skærpedes, da kardinal Guido 10. september 1267 afsagde nye bandsdomme mod de kongelige og deres gejstlige tilhængere. Samtidig blev de landflygtiges tab gjort op. Det sås da, at den sjællandske kirke og dens biskop havde lidt langt større tab end den skånske kirke og dens ærkebiskop. Jakob Erlandsen har ellers altid stået i forgrunden i kirkekampen. Det er værd at erindre, at de kongeliges reaktioner og konfiskationer må have ramt hårdere vest for Sundet end øst herfor.

Blandt de kongetro gejstlige, som sattes i band 1267, nævnes et par kanoniker fra Lund samt kapitlets ærkedegn, Erland Erlandsen. De blev bandsmænd, fordi de aktivt havde bekæmpet kardinalens interdikt. Trods denne dom fortsatte Erland med sin administration i Lund. Kongemagten var og blev den stærkeste i landet.

Bispernes fravær var skadeligt for deres stifter, men det var i første række kirken selv, det gik ud over. Og da flere år var gået, og en ny pave trådte til med nye planer, måtte Jakob Erlandsen og hans lille skare bekvemme sig til underkastelse. De måtte opgive de fordele, som kardinalens domme tillagde dem, og gå med til at forhandle under meget store indrømmelser til de kongelige.

Inden det kom til den endelige forhandling, døde Jakob på vejen hjem, år 1274. Derpå indstillede Lunde kapitel, at Erland Erlandsen, hans kongetro bror, skulle efterfølge ham som ærkebisp. Erland var bandsmand i henhold til kardinalens dom af 1267, men blev alligevel foretrukket af kapitlet. De kongeliges repræsentanter fik sidenhen paven til at hæve alle Guidos domme (under henvisning til det ovenfor nævnte modstød mod Guidos hoveddom). Sejren var fuldstændig for kongehuset. Det var utvetydigt godtgjort, at den verdslige øvrighed var så langt mægtigere end en bispe- og slægtsfraktion.

Erland opnåede ikke at blive bispeviet og døde i 1276. Samme år måtte franciskanerne i Lund hente en jysk biskop over til sig for at få indviet højaltret og to andre altre i deres kirke samt kirkegård og klostergang. Arrangementet var uden tvivl kommet i stand ved en bevilling fra paven. Fra juni 1277 var den nye ærkebisp, Trued, tilbage i stiftet, og han havde bispevielse. Først han kunne sikre konfirmationer, ordinationer og konsekrationer af altre og kirker på normal måde. Trued viste megen energi og afholdt bl. a. et rigskirkemøde i Vejle i 1279. Efter hans død gik der et par år, før

en ny, indviet ærkebisp trådte til, Jens Dros. De 7 år, der blev denne forundt, blev kirkeligt set den roligste periode for ærkestolen 1250—1300.

Kirkekampen fik forskellige efterveer i det øvrige Danmark. Jakob Erlandsen havde søgt at trænge to bisper igennem som sine partigængere, men de kom for en del til at forstyrre kirkelivet i deres bispedømmer. I Odense stift varede det 16 år, i Viborg stift 20 år, før eftervirkningerne var overvundet.

Den landflygtige Peder Bang havde ligesom Jakob måttet underkaste sig de kongelige i 1274. Han nåede at komme tilbage og få et par år som fungerende Roskildebisp. Hans fravær havde betydet, at det i 15 år havde været umuligt at opnå de biskoppelige sakramenter på normal måde.

Peders nevø hed Jens Grand. Fra 1290 trådte denne til som Danmarks ærkebiskop. Han blev snart den ledende i den nye kirkekamp i 1290erne. Kilderne betoner om Jens, at han var sjællænder, og han nåede frem til det fornemme domprovsti i Roskilde, før han valgtes til ærkebisp. Han havde længe forinden kåret sig den lundensiske domkirkes skytshelgen, Skt. Laurentius, som sin personlige værnehelgen.

Således krydses de skånsk-sjællandske forbindelser ved denne som ved så mange andre lejligheder. Det er i det hele et spørgsmål, om det ikke vil være frugtbart for forskningen omkring Skånelands kirkehistorie oftere at inddrage forbindelserne til den sjællandske kirke, end det hidtil synes at være sket.

Går man over til et større aspekt, idet man forsøger at placere kirkekampen 1241—90 med det gamle, danske

rige som baggrund, må det huskes, at der i disse årtier er foregået mange andre, og måske langt vigtigere begivenheder. De kirkelige stridigheder kan nok have spillet en større rolle i det daglige, end det tidligere er erkendt. Men de har næppe til stadighed været bestemmende for de politiske beslutninger i højeste plan. Der må uden- og indenrigske konflikter af anden art have spillet med ind eller været dominerende.

Vil man endelig udvide horisonten, så man ser kirkekampen på europæisk baggrund, kan den ikke afspejle en forsinket investiturstrid på dansk grund (som 125—150 år tidligere i Tyskland). Fyrstemagten træder i Danmark stærkere frem i 13. årh., samtidig med at den lokale kirke stabiliseres, og den internationale kirke stiger mod højderne. Kirkekampen er snarest en kraftprøve mellem disse magter, der trænges mellem hinanden under stor vækst.

Den danske kirke kan ikke klare sig alene, heller ikke hvis den forbinder sig med den internationale pavemagt. Og når denne svinger om og støtter den for sin fremgang kæmpende, monarkiske stat, bliver al modstand trådt ned.

* * *

¹ i moderne, historisk litteratur får Guido oftest tillagt en bemærkning om, at hvis et kendt sted i Danmark skulle regnes for usikkert, fordi en konge var dræbt dér, måtte næsten alle kendte steder i riget anses for mistænkelige. Men den latinske tekst siger, at bemærkningen fremkom *ex adverso*, d. v. s. "fra modparten". Af sammenhængen ses, at "modparten" her er de landflygtige gejstlige.

Halmstads vapens ursprung

Av Uno Dunér

Christian IV:s epok innehåller för Skåneland många komplicerade problem. Ofta ställs man inför frågan vad som verkligen var konungens personliga insatser och initiativ i den rastlösa verksamhet som kännetecknade tiden.

I Ale nr 2, 1963, behandlade Märta Hähnel Christian IV:s insatser i Halmstad och hon hävdade att konungens aktiva intresse för stadens utbyggnad bl. a. visade sig i hans val av stadsvapen, 1603, det krönta hjärtat, som skulle vara Christians högst personliga symbol. — Uno Dunér har granskat Hähnel's argument ur heraldisk synpunkt och finner att Christian IV knappast valt någon personlig symbol som vapen för sin nya residensstad i Halland utan en vapenbild med sekelgamla traditioner.

Sigill, som tillhört Kristian IV, nu i Rosenborg.

Halmstads nuvarande vapen, som Kristian IV förlänade staden år 1603, visar en sköld: i blått fält en bjälke av silver, belagd med tre röda hjärtan, varterda krönt med en öppen krona av guld. I en uppsats i Ale 2: 1963 "Christian IV och Halmstad", söker Lektor Märta Hähnel anledningen till att konungen valt denna vapenbild och framför det antagandet, att "Hjärtat synes ha varit Christians högst personliga

symbol" och att "Det är därför sannolikt att det förstärkta och i konungens utvidgningsplaner viktiga Halmstad förärades ett tretal av denna symbol". Lektor Hähnel stöder sitt antagande med att påvisa, att ett krönt hjärta förekommer i ett sigill, som tillhört Kristian IV och att ett hjärta ingår i den bekanta inskriptionen på Rundetårn. Uppslaget är intressant, men man kan dock sätta i fråga, om antagandet

är tillräckligt underbyggt. Rundetårn-inskriptionen är från år 1642 d. v. s. nära fyrtio år senare än Halmstads vapens tillkomst och frågan om när och hur Kristian IV använt ett "eget sigill" med ett krönt hjärta lämnas outredd. Uppenbart är att ett ensamt krönt hjärta icke förekommer i någon av Kristian IV:s heraldiska sköldar.

Det sigill, som lektor Hähnel syftar på, är en av Grandjean påvisad sigillstamp, som ingår i Rosenborgs samlingar.¹ Den visar inom en åttkantig rektangulär ram ett krönt hjärta. Detta står fritt i sigillfältet och kan således icke betraktas som en vapenbild i heraldisk mening. Ovanför hjärtat är i hebreisk skrift placerat ordet "Jehova" inom en halv krans av nedåtriktade strålar. Nedtill, vid och under hjärtat, står med latinska versaler DIRIGE (bilden av hjärtat står i stället för det latinska ordet COR) MEUM. Uttrycket DIRIGE COR förekommer i Bibeln (Vulgata) i Jer. 31:21, där det heter: Dirige cor tuum in viam rectam in qua ambulasti (Inrikta ditt hjärta på den rätta vägen som du vandrat). Meningen innebär här en uppmaning, i sentensen DIRIGE COR MEUM har den tagit bönen form. Utanför ramen och följande denna står FIAT VO-

LUNTAS (ramen är här bruten av ordet "Jehova", som bör uppfattas som stående efter VOLUNTAS) SICUT IN COELO ET TER. (Ske Guds vilja såsom i himmelen så ock på jorden.) Denna text understryker, att sentensen DIRIGE COR MEUM har ett religiöst innehåll.

Sigillet kan icke dateras på grund av något bevarat avtryck på brev eller dokument. Författaren har i Rigsarkivet i Köpenhamn gått igenom Kristian IV:s egenhändiga brev utan resultat. Grandjean kan heller inte hänvisa till något brev, där sigillet använts. Sigillstampen har inga daterbara stämplars annat än Rosenborgsmuseets nummer. Så länge man inte kan påvisa att stampen använts, är det knappast befogat att beteckna sigillbilden som Kristian IV:s "eget sigill". Än mindre är det berättigat att datera användningen av sigillet till tiden för Halmstads vapens tillkomst.

Det finns emellertid en möjlighet att datera användningen av det krönte hjärtat i Kristian IV:s bildspråk. Detta förekommer nämligen i prägeln på två mynt, en $\frac{1}{4}$ portugalöser och en $\frac{1}{2}$ speciedaler, båda slagna år 1629.² Efter vad författaren kunnat finna förekommer denna prägel icke i någon av Kristian IV:s myntserier under något annat år än 1629. Både med avseende på hjärtat med dess krona och textens innehåll, stilarter, förkortningar och

Halmstad sigill av år 1603.
Efter Grandjean.

Halv speciedaler av år 1629.
Efter Schou.

placering är sigillet, med undantag av att detta är rektangulärt, identiskt lika med myntens prägel. På grund av den minutiösa likheten i detaljernas utförande torde man kunna antaga att graveringen av myntens stammar och av sigillet utförts av samme mästare. Både på mynten och i sigillet ingår det krönta hjärtat som ett led i sentensen DIRIGE COR MEUM och man bör därför med stor sannolikhet kunna antaga, att tanken på att sammanställa denna text med det krönta hjärtat varit aktuell för konungen vid en viss tidpunkt och att den ungefär samtidigt kommit till uttryck såväl på mynten som i sigillet. Genom den upprepade användningen får sentensen likhet med ett valspråk.

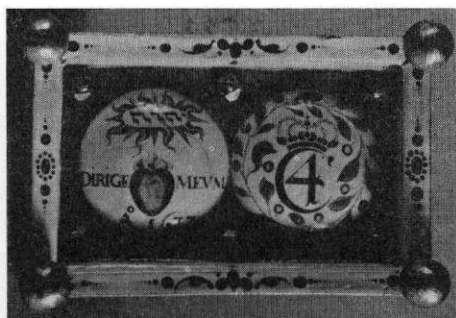
Kristian IV:s officiella valspråk var som bekant REGNA FIRMAT PIETAS (Gudsfruktan giver riket styrka och trygghet), men det var vid denna tid icke ovanligt att furstar använde flera sådana. Det förekommer också under Kristian IV:s regering, att det på samma mynt förutom REGNA FIRMAT PIETAS står ännu en sentens, t. ex. har en fyrdubbel speciedaler av år 1624 på åtsidan REGNA FIRMAT PIETAS och på frånsidan BENEDIC-

TIO DOMINI DIVITES FACIT (Herrens välsignelse giver rikedom) som är hämtat ur Ordspråksboken 10: 22, och detta bibelspråk förekommer sedan på mynt av högre valör under hans återstående regeringstid. På en dubbel dukt av år 1644 sätter han ännu ett annat bibelspråk JUSTUS JEHOVA (i hebreisk skrift) JUDEX (Herren är en rättfärdig domare, Ps. 7: 12). Det är tydligt att sentensen DIRIGE COR MEUM användes i likhet med de här nämnda exemplen såsom ett religiöst, i tiden växlande supplement till det officiella valspråket.

På Rosenborgsmuseet finns förutom det ovannämnda sigillet även två andra föremål, som tillhört Kristian IV och som i detta sammanhang är av intresse. Det ena är ett timglas av mässing med två glas. På infattningens övre yta är målat på den ena av två något upphöjda rundlar: ordet Jehova i hebreisk skrift och omgivet av strålar, ett rött hjärta med gula lågor, inpassat mellan orden DIRIGE — MEUM och därunder A° 1633. På den andra rundeln är målat konungens krönta namnskiffer omgivet av bladrankor. Det andra föremålet är en handspegel, på vars baksida är målat: överst Jehova i he-

breisk skrift dock utan strålkran, där-
under det kungliga monogrammet och
under detta ett rött hjärta med röda
lågor. På var sin sida om detta står
orden DIRIGE — MEUM. Sentensen
är alltså även i dessa båda fall i full
överensstämmelse med myntens och si-
gillets inskription men med den för-
ändringen att det krönta hjärtat ut-
bytts mot ett ”brinnande”. Denna sym-
bol har sitt ursprung i Bibeln, Luk.
24: 32, där det berättas om de två lär-
jungarna, som under sin vandring till
Emaus sade till varandra: ”Var icke
våra hjärtan brinnande i oss, när han
talade med oss och uttydde skrifter-
na för oss”. Ett ”brinnande hjärta”
var förr icke ovanligt i prästsigill. Spe-
geln är icke daterad, men på grund av
likheten med timglasets torde man kun-
na bestämma dess tillkomsttid till nå-
got år omkring 1633.

Den senaste, hittills kända tidpunk-
ten, då Kristian IV använde sentensen
med hjärtat, är år 1642, då Rundetårn
blev färdigt. Tornet uppfördes i etap-
per och, då grunden lades år 1637,
visste inte byggmästaren hur högt det
var avsett att bli. Det är ovisst, om
konungen hade ritningarna fullt fär-
diga, då byggnadsarbetena igångsattes,
men år 1642 ansåg han, att tornet hade
nått tillräcklig höjd. Han lät då pryda
den övre delen av tornets västra front
med en rebusartad inskription, i vilken
ett hjärta ingår, nu okrönt och utan
lågor. Inskriptionen är en något ut-
ökad variant av sentensen DIRIGE
COR MEUM och lyder: DOCTRI-
NAM ET — bilden av ett svärd —
DIRIGE Jehova (i hebr. skrift) IN —
bilden av ett hjärta — konungens
krönta namnchiffer, därunder årtalet
1642.³ I utskriven text blir detta:

Överdelen av Kristian IV:s timglas.

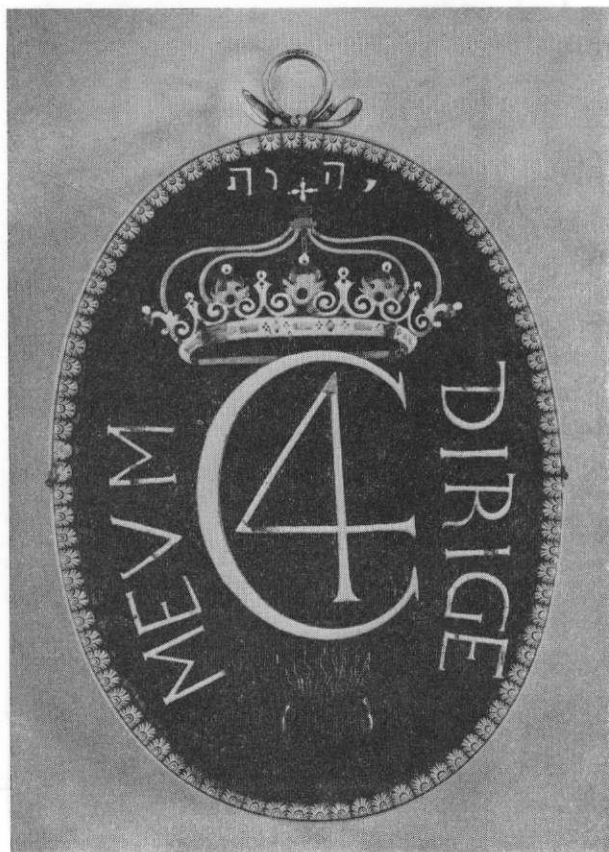
Kristian IV:s timglas nu i Rosenborg.

DOCTRINAM ET GLADIUM DIRIGE Jehova IN COR REGIS CHRISTIANI. Inskriptionen kan tagas som ett uttryck för de ortodoxa tankegångar, som rörde sig i tiden. Doctrinam bör då översättas med "Den rätta läran" (renlärlighet) och svärdet kan tolkas enligt Ef. 6:17 som "Andens svärd som är Guds ord". Sentensen skulle alltså i sin helhet kunna översättas med: Sänd, o Gud, (den rätta) läran och Ditt ord i konung Kristians hjärta.⁴

Utredningen har visat, att hjärtat, krönt, okrönt eller försett med lågor, endast kan påvisas ha kommit till användning under åren 1629—1642, således på konungens äldre dagar, när

han var mellan femtiotvå och sextiofem år, och då alltid i ett bestämt sammanhang, nämligen i en sentens av religiöst innehåll och uttryckt i en rebusartad form. Däremot finns det inga belägg för att denna symbol har använts av konungen vid sekelskiftet, då han var i tjugoårsåldern. Därtill kommer, att symboliken på ett så personligt och intimt sätt syftar på konungen själv, att tanken på ett mångfaldigande av symbolen bör ha verkat motbjudande icke minst som vapenfigur för någon annan vare sig person eller samhälle. Det är av psykologiska skäl svårt att tro, att ett krönt hjärta med så personlig symbolik skulle som vapenbild förlänats Halmstad på samma sätt som

Baksidan av handspegel, som tillhört Kristian IV, nu i Rosenberg.

Rundetorn.
Foto Erik Hansen.

det krönte namnchiffret gavs exempelvis till Kristianstad.

På grund av vad här framförts synes det mindre sannolikt, att det har funnits något samband mellan hjärtana i Halmstads vapen av år 1603 och hjärtat i konungens rebusartade sentenser. Avgörande blir emellertid, om det kan påvisas, att det funnits någon annan och mera närliggande anledning för Kristian IV att välja krönte hjärtan för Halmstads stadsvapen.

Det första fältet i det danska riksvapnets huvudsköld visar tre gående, krönte lejon, åtföljda av nio hjärtan. Tinkturerna har alltid varit: fältet guld, lejonen blå och hjärtana röda. Vapen-

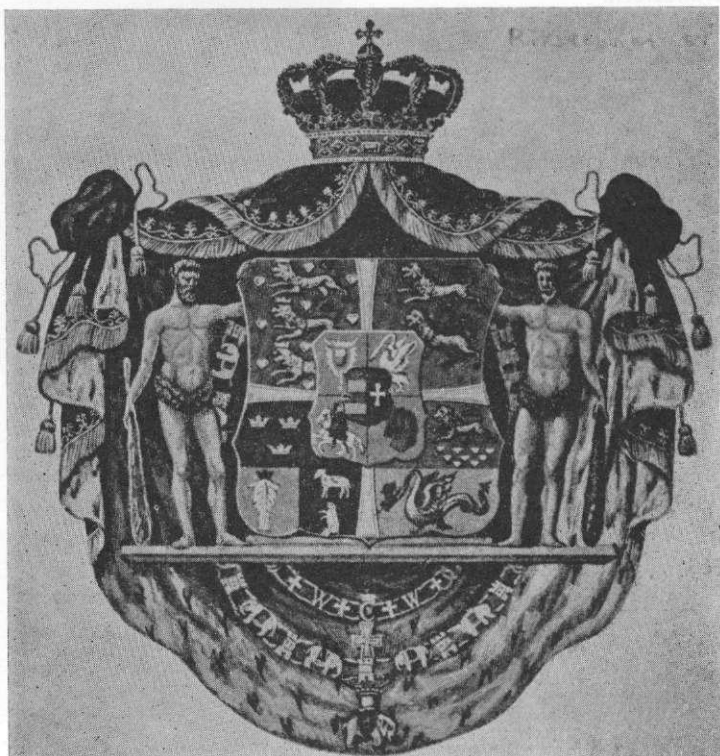
djurens typ har växlat mellan lejon och leopard (heraldisk benämning på ett lejon med huvudet en face), och hjärtanas antal, ställning och ordning har varit mycket varierande. Från att ha utgjort en dekorativ utfyllnad av sköldens yta har hjärtana under tidens lopp övergått till att uppfattas som bifigurer i heraldisk mening d. v. s. bestämda till antal, ställning och placering: antal nio, stolpvis ställda 3, 3, 3, de mellersta över lejonens ryggar. Vapnet uppträder första gången i Knut VI:s kontrasigill omkring år 1190.

Valdemar II Sejr, konung i Danmark 1202—1241, hade en son till vänster, Knut, hertig av Blekinge. Dennes son, Erik Knutsson, erhöll år 1284

som hertig de fyra sydliga häradena i Halland, "hertugdømmet Sønderhalland". Kung Valdemar hade ännu en son till vänster, Nils, greve av Halland, vilkens sonson, Jakob Nilsson, år 1283 erhöi de fyra nordliga häradena, "grevskapet Halland", som fri egendom.⁵ Medlemmarna av dessa båda sidolinjer förde ett vapen bestående av en delad sköld med en krönt leopard i det övre fältet och i det nedre ett antal hjärtan, ställda och ordnade på varierande sätt. Tinkturen angives av A. Thiset i DAA XXXIII s. 420: skölden delad av blått, vari en krönt leopard av guld, och av silver, vari ett antal röda hjär-

tan. Vapnet har icke bildats efter de heraldiska reglerna som en vapenförminskning av kungaskölden utan måste betecknas som en "fri komposition på grundval av denna".⁶

Då konungarnas sköldar upphörde att vara ett skyddsvapen och ett igenkänningstecken för praktisk användning i striden och övergick till att vara ett substrat för att angiva vapenherrens suveränitetsområden, blev det en regel att ett visst samband skulle råda mellan konungens titel och hans vapensköld på så sätt, att varje led i titeln skulle motsvaras av ett fält i skölden med det ifrågakommande områdets vapen-

Det danska riksvapnet 1819.
Efter Grandjean.

Kristian I:s sigill av
år 1450.
Efter Henry Petersen.

bild. Detta förhållande framträdde med särskild tydlighet i de danska kungasigill.

Under senare år av Valdemar Atterdags regering kan man i dokumenten finna, att han kallar sig Danorum, Sclavorum Gotorumque rex. Det sista leddet, Gothernes Konge, var en nyhet, föranledd av att han år 1360 hade återtagit de skånska landskapen från Magnus Eriksson. Han stödde titeln Gotorum rex på att Halland av gammal hävd ansågs utgöra en del av gothernas land d. v. s. Göta rike. Denna del av titeln hann dock aldrig komma in i hans egna sigill. Först under Kristian I fick den en motsvarighet i kungaskölden. I kung Kristians sekret, första gången belagt år 1449, visar sköldens tredje fält ett gående, okränt lejon över nio hjärtan. I hans sigill av år 1450 är fältet delat, lejonet placerat i

det övre och hjärtana i det nedre fältet. Det anses som ställt utom allt tvivel, att det är hertigarnas och grevarnas av Halland vapen, som här med en obetydlig ändring är insatt för att svara mot kungatiteln Gotorum rex.⁷

Då Kristian IV år 1603 skulle för-läna Halmstad ett vapen, hade alltså hjärtan redan i mer än trehundra år haft hemorts rätt inom Hallands gränser. Man torde kunna anse det som utslutet, att konungen i en tid, då den segslitna och bittra striden om tre-kronors-vapnet pågått under tre generationer, skulle varit ovetande härom. Tvärtom bör man kunna förutsätta, att han varit förtrogen med de heraldiska spörsmålen.

Som lektor Hähnel visat, var det Kristian IV:s aysikt att göra "Halmstad till en fästning och residensstad i ett nytt halländskt huvudlän". Vad

vore naturligare än att han då gav denna residensstad den vapenbild, som av ålder varit knuten till de halländska länen. Det synes då också ligga en betydelsefull mening i att han krönte

hjärtana: han ville därmed framhäva, att de båda länen från att ha varit förläningar övergått till att vara ett förvaltningslän under kronan.

*

*

*

Noter:

¹ P. B. Grandjean, Danske Kongelige Segl 1559—1670 København 1957 s. 7 Tavle 7 d.

² H. H. Schou, Beskrivelse af Danske og Norske Mønter 1448—1814, København 1926, s. 140 f, Tavle 16, 1629 1 och 17.

³ Jan Stenberg, Rundetaarn, Nationalmuseet, København 1962.

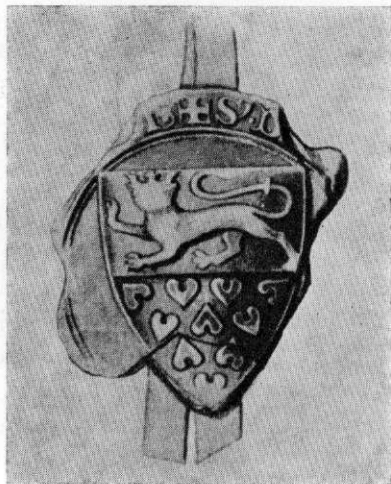
⁴ Annan översättning hos Stenberg.

⁵ Erik Arup, Danmarks Historie II, København 1932 s. 17 f.

⁶ P. B. Grandjean, Det danske Rigsvaaben, København 1926 s. 53.

⁷ P. B. Grandjean 1926 s. 106.

Jakob Nilssons sigill.
Efter Henry Petersen.

Vad är medeltidsarkeologi?

Av Erik Cinthio

Årets statsverksproposition innehåller den ur skånsk synpunkt glädjande nyheten att en personlig preceptur i ämnet medeltidsarkeologi skall inrättas vid Lunds Universitet för docenten Erik Cinthio. Ecklesiastikministern konstaterar att det är viktigt att detta ämne får en fastare ställning eftersom forskning och utbildning inom nordisk medeltidsarkeologi utvecklats så kraftigt under de senaste åren, och han finner att förutsättningarna för ämnets bedrivande är särskilt gynnsamma i Lund. Ale har bött Erik Cinthio att i korthet presentera det nya universitetsämnet.

Som läroämne är medeltidsarkeologien en nyhet, men som verksamhet har den funnits under lång tid. Lika gamla anor som den förhistoriska arkeologien kan den dock icke uppvisa, vilket bland annat hänger samman med att många känslomässiga fördomar om medeltiden skulle övervinnas, innan man ansåg sig behöva inhämta saklig kunskap om denna "oupplysta" epok. Professorn i historia vid Lunds universitet, Nils Henrik Sjöborg, avslöjar i sin 1797 utkomna bok, "Inledning till kännedomen om fäderneslandets antikviteter" sin inställning i följande beskrivning: "Då Lund var i sin härlighet, funnos här ej mindre än 22 kyrkor, utom kapell i klostren och annor-

städes: av de 20 är nu ej mera kvar än några få kyrkogårdar: vi kunna således fågna oss af, att nu potatos planteringar och trädgårdar finnas på samma ställen, där vidskepelsen varit rotfast, och att det idoga biet nu höres surra över hånings daggen, där fordom bedragaren söng själamässan och för penningar sålde syndaförlåtelse."

En ny syn på medeltiden började göra sig gällande under 1800-talet. Genom romantikens och götisismens nationella ideer var dock intresset till en början av övervägande svärmisk karaktär. På 1830-talet framträdde emellertid en man, som senare har blivit kallad Sveriges första medeltidsarkeolog. Jag tänker på Carl Georg

Brunius, professor i grekiska vid Lunds universitet. Han har främst gjort sig känd som restaurator av Lunds domkyrka (1832—1860). Självfallet kan Brunius ej kallas arkeolog i modern bemärkelse, även om han vid sidan av sina arkitekturstudier företog ett par grävningar. I jämförelse med sin tid förtjänar han dock denna benämning, inte i första hand beroende av de iakttagelser han gjorde i jorden utan på grund av den noggrannhet med vilken han utförde sina byggnadsundersökningar och därefter redovisade dem i en lång rad ännu i dag ovärderliga skrifter.

Ett par generationer senare kom Otto Rydbeck att i vissa avseenden gå i Brunii fotspår, såväl i sin egenskap av Lunds domkyrkas specielle historie-skrivare som genom den noggrannhet med vilken han gick till verket vid sina vetenskapliga undersökningar. Men härtill kom, att när Rydbeck i början av 1900-talet inledde sin vetenskapliga bana, hade man börjat se på antikvarisk verksamhet med större allvar. Under tiden hade också arkeologien vuxit fram som en vetenskap. Jämsides med sina byggnads- och allmänna kyrkostudier kom därför Rydbeck att vara verksam som medeltidsarkeolog genom att han företog utgrävningar av medeltida lämningar, framför allt borgen i Skanör. När han 1918 fick en professur vid Lunds universitet, i "förhistorisk och medeltidsarkeologi", var det första gången benämningen medeltidsarkeologi sammankopplades med en akademisk undervisning. Det skulle emellertid dröja länge ännu, innan dessa initiativ fullföljdes och medeltidsarkeologien kunde bli ett eget ämne med bestämd syftning. Enskilda

forskare och arkeologer arbetade oförtutet vidare i sitt intresse för de fynd och lämningar, som jorden ger från de historiska epokerna. Genom rikedom på lämningar från sitt förflutna har Lund blivit om icke den enda så dock den främsta platsen, där ett målmedvetet arbete på detta område har bedrivits. Sedan mer än 30 år tillbaka har Ragnar Blomqvist som antikvarisk kontrollant av grävningsarbeten i staden kartlagt och utforskat det medeltida Lund i en omfattning, som ej har motsvarighet i någon annan nordisk stad. Sina praktiska erfarenheter och kunskaper om det medeltida fyndmaterialet har han dessutom vidarebefodrat i form av en lång rad skrifter, vilkas innehåll i många stycken ligger till grund för ett allmänt sakstudium i ämnet.

I Sverige utanför Skånes gränser bör nämnas några förgrundsgestalter, vilka på det ena eller andra sättet skapat ett grundlag för en medeltidsarkeologisk forskning i vidare bemärkelse. Nestorn bland svenska medeltida saksforskare, Hans Hildebrand, måste fortfarande anlitats, främst genom de tre stora band om "Sveriges medeltid", som han utgav mellan åren 1879 och 1903. Vi finner i dessa en mycket bred, kulturhistorisk skildring av epoken men också en oerhört rik redovisning av monument och föremål. Hildebrand var en man med snille, men som sådan satte han sig tidvis också över den noggranna analysen och kom även under sin senare tid som riksantikvarie att intaga en egendomlig kallsinnighet gentemot antikvariska värden. Han kom emellertid att så småningom kompletteras av den med honom jämna-åriga Emil Eckhoff, vilken dock icke

Somrarna 1959—60 utfördes under författarens ledning omfattande undersökningar i utkanten av det medeltida Ö. Tommarp med anledning av ett planerat vägbygge. Bilden visar en delvis framtagna härnanläggning. I mitten av den bortre profilväggen kan man iakttaga en marknivå från 1000-talet, då den första bebyggelsen hade börjat på platsen. Undersökningen kommer inom kort att publiceras av Egon Thun. Foto: förf.

började sin antikvariska bana förrän Hildebrand hade slutat sin. Från början var Eckhoff naturvetare, vilket säkerligen har haft betydelse för hans sakliga och minutiöst iakttagande behandling av de kyrkoruiner, som han undersökte, mätte och beskrev. Det rörde sig om lämningar såväl ovan som under marken, och Eckhoff kom att

inom sitt område bedriva en praktisk medeltidsarkeologi i nära överensstämmelse med vad vi i dag avser med begreppet.

Eckhoff blev också en förmedlande länk mellan Hildebrandepoken och den nya epok, som tog sin början med 1900-talet. Till samma epok hörde Otto Rydbeck, vars insatser ovan be-

rörts. Som en förgrundsgestalt till ämnets moderna utveckling står Sigurd Curman. För medeltidsarkeologiens vidkommande är det på två områden han blivit banbrytande. Genom sin arkitektutbildning har han givit studiet av framför allt den medeltida kyrkoarkitekturen en både sakligt beskrivande och funktionellt förklarande grundinriktning, manifesterad genom egna undersökningar samt utgivandet av Sveriges kyrkor. Såsom riksantikvarie har han förnyat och moderniserat den antikvariska vården, icke minst av de medeltida byggnaderna. Johnny Roosval är visserligen inte arkeolog, men hans omfattande studium av den medeltida konsten bildar ändå ett grundlag för bearbetningen av ett material, som medeltidsarkeologen både måste känna och taga hänsyn till. Roosval hör till samma generation som Rydbeck och Curman. I generationen efter dem står bland andra Bengt Thordeman, som kanske mest mångsidigt ägnat sig åt de medeltida sakproblemen. Han har utfört och publicerat såväl grävningar som byggnadsundersökningar samt framlagt ingående vapenhistoriska undersökningar. Som konsthistoriker har Thordeman ägnat stor uppmärksamhet åt de ikonografiska problemen och är dessutom en framstående medeltidsnumismatiker.

Denna uppräknig, som självfallet skulle kunna rymma även en lång rad andra insatser, visar några av de många fält inom vilka en medeltidsarkeolog måste röra sig. Under tidigare epoker har man kanske inte alltid sett ett samband mellan de olika verksamhetsområden, som ämnet omfattar, men genom att medeltidsarkeologien nu har kunnat bli ett eget forsknings- och ut-

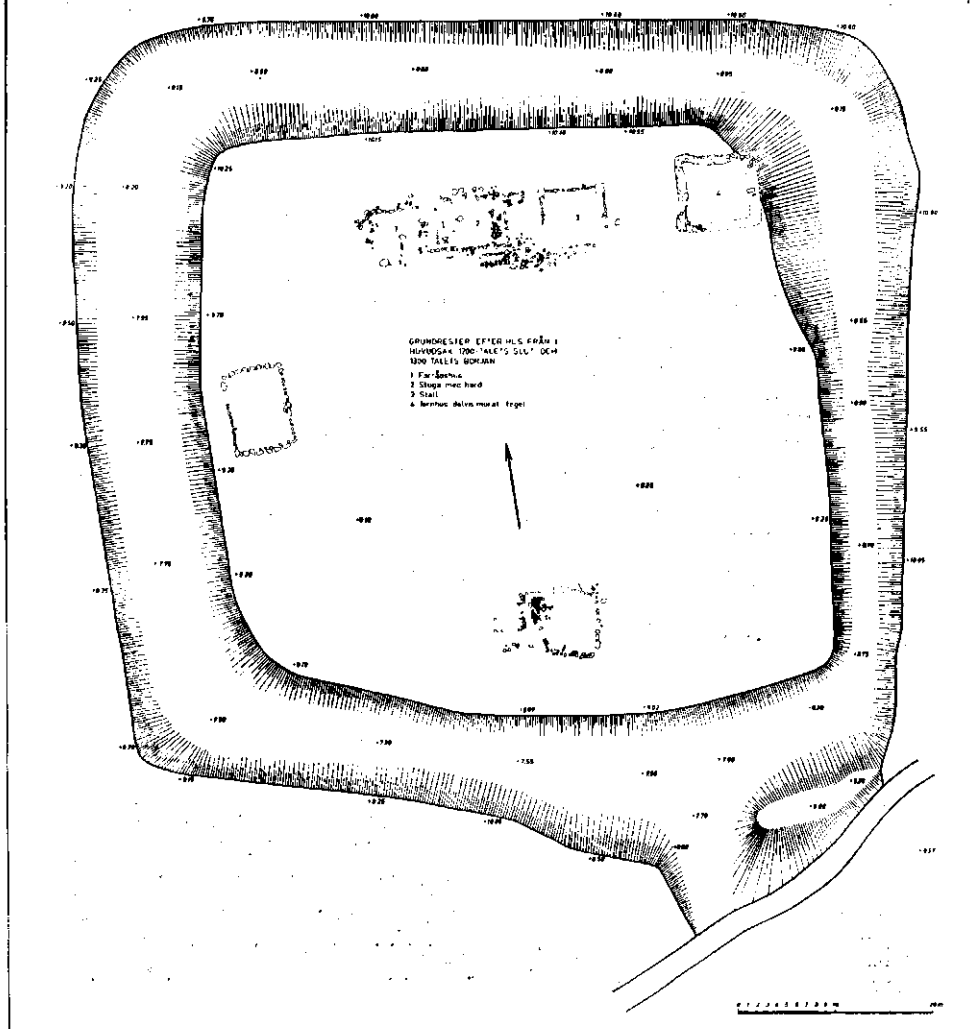
bildningsämne har situationen blivit en annan. Gamla såväl som nya erfarenheter kan sammanställda och i systematiserad form delges de studerande redan på utbildningsstadiet. En allt mer intensifierad bygg- och planeringsverksamhet i stad och på landsbygd har fört med sig ett omfattande behov av skolade arkeologer, som skall kunna utföra nödvändiga undersökningar, innan ett historiskt källmaterial blir förstört genom exploatering. Grunden för denna utbildning liksom för bearbetningen och utgivandet av det tillvaratagna materialet är en forskning, som ställer och samordnar problemen samt håller kontakt med vad som på samma område sker inom andra europeiska länder.

Medeltidsarkeologiens källmaterial utgöres i första hand av fasta lämningar eller spår av sådana från historisk tid samt alla de föremål, som tillvaratages i samband med framför allt grävningar. Men medeltidsarkeologens källmaterial finns även i monument och lämningar ovan marken. Här har redan tidigare termen byggnadsarkeologi använts. Den innebär, att undersökningen inte har byggnadernas konsthistoriska ställning och karaktär som utgångspunkt utan främst tager sikte på konstruktionsdetaljer av betydelse för en byggnads datering och byggnadshistoriska utveckling. Detta studium tjänar sedan som underlag för en bedömning av monumentets konsthistoriska ställning samt för också med sig en undersökning av fast eller lös utsmyckning och inredning, som en byggnad kan rymma.

Här är ej platsen för att skildra den eller de metoder som medeltidsarkeolo-

SVENSTORP, Trelleborg, SKÅNE.
MEDELIDA GÅRDSANLÄGGNING

Oversiktsplan
SKALA 1:100

Några kilometer norr om Trelleborg utgrävdes 1948—50 av författaren den medeltida herregårdsanläggningen, Svenstorp. Byggnaderna hade legat på en omkring 60×60 m stor platta, som var omgiven av en ännu i terrängen synlig vattengrav. Före den på planen angivna bebyggelsen hade på samma plats legat äldre hus, som förstörts vid ombyggnaderna. Grunden i övre, högra hörnet härstammar från det enda murade huset på platsen, sannolikt ett försvarstorn från 1200-talet.

gien måste använda. Inte heller är det möjligt att beskriva den rad av detaljproblem, som ämnet rymmer. I stället skall jag i korthet försöka ange några av de viktigaste arbetsområdena.

Det skriftliga källmaterialet rörande våra medeltida städers uppkomst och äldsta utveckling är synnerligen bristfälligt. Detta känns ytterst otillfredsställande, eftersom just städernas utveckling under medeltiden kanske mer än något annat ger en bild av epokens ekonomisk-historiska förändringar. Stadsarkeologien visar sig emellertid nu, rätt bedriven, kunna stå till tjänst med ett ovärderligt källmaterial, som på ett väsentligt sätt kompletterar de rådande bristerna. Jag skall här ej närmare dröja vid denna mycket viktiga gren inom medeltidsarkeologien. Det kan blott nämnas, att klarläggandet av t. ex. försvarsverk, gatunät, byggnadsskick, hantverksaktivitet, fyndens vittnesbörd om lokala vanor och främmande handel samt kyrkoruinernas och kyrkogårdarnas speciella ställning rätt behandlade kan ge ibland fylligare och mera objektiva besked än enstaka skriftliga källor om samhällslivet och dess allmänna betingelser.

Har vi på stadsarkeologiens område redan nått ett stycke på väg, finns det emellertid ett annat inom vilket allt fortfarande är kvar att göra. Det gäller lant- och bybebyggelsen, om vilken vi vet mycket lite, eftersom det skriftliga källmaterialet här är ännu bristfälligare och den etnologiska vetenskapen endast i sällsynta undantagsfall kan nå ner i medeltiden. Inom städerna har den allt mer ökade nybebyggelsen tvingat fram en medeltidsarkeologisk aktivitet. En sådan kommer också att bli nödvändig på landsbygden, icke minst inom de delar,

som nu börjar exploateras av de växande städerna. Många av de gamla byplatserna är fortfarande oåtkomliga eller förstörda genom den oavbrutna bebyggelsen på samma plats, men i många fall har redan under medeltiden eller snart efter dess slut skett en förflyttning eller förskjutning av bebyggelsen. Därigenom har de tidigare bebyggda områdena lagts för plogen, och trots att ytskikten gått förlorade, har mycket av de äldre bebyggelseresterna kunnat bevaras.

Med giltighet även för Sverige kan man citera vad professor Axel Steenberg i Köpenhamn 1956 skrivit beträffande de danska förhållandena: "Åtskilliga forskare har med stor skarpsinnighet försökt att rekonstruera byplansutvecklingen hos de danska landsbyarna från forntiden till våra dagar. Det material som man varit hänvisad till att använda sig av — skifteskartorna från slutet av 1700-talet och början av 1800-talet — tillåter emellertid inga rekonstruktioner tillbaka till medeltiden. Den enda användbara metoden, den arkeologiska, har hitintills åstadkommit resultat blott för förhistoriens vidkommande. Men det är inget tvivel om, att också medeltidsarkeologien inom en snar framtid kommer att bli i stånd att leverera viktiga bidrag." I nr 3:1963 av Ale har Märta Strömberg redogjort för sina undersökningar i Hagestad, vilka i första hand tager sikte på den förhistoriska bebyggelsen men också följer denna in i tidig medeltid. Vad vi från medeltidsarkeologiskt håll främst hoppas kunna åstadkomma i framtiden är en mer eller mindre fullständig undersökning av ett helt komplex av gårdar och till en by hörande inrätt-

Vid Lunds domkyrkas restaurering på 1950-talet kunde många byggnadsarkeologiska iakttagelser av värde göras. Mittskeppsfönstret ovan visar en byggnadsarkeologisk detalj som blev ett väsentligt led i tydningen av kyrkans historia. Uppe till höger om fönstret syns ett murliv, som är en rest av den ursprungliga mittskeppsmuren från 1100-talet. Murtjockleken visar att det äldsta mittskeppet haft trätak, att delar av murarna ombyggts vid valvslagningen på 1200-talet och att de på dessa delar anbragta stenhuggarmärkena är ett tecken på att ett ackordssystem införts för stenhuggarna. Foto: förf.

Majestas Domini i Norrvidinge kyrkas absidvalv är en romansk kalkmålning från 1200-talets förra hälft. Bilden ovan visar målningens tillstånd efter framtagningen. Till höger syns målningen efter lagning och komplettering. Foto: förf.

Till höger: Detalj av högra sidan av Majestatisbildens mittparti med fragment av en på 1400-talet utförd övermålning, som framställt Nådastolen. Den mörka ytan är en del av korsarmen, den övre handen är Kristi vänstra, mot korset spikade hand och de nedre fingrarna härrör från Gud Faders vänstra hand, som hållit korset.

ningar. Därigenom skulle man kunna få grepp om strukturförändringarna i bebyggelsen under olika skeden av medeltiden, bondebebyggelsens förhållande till herregården och kyrkan liksom kyrkans förhållande till herregården, kunskaper som i regel ej är åtkomliga genom det skrivna källmaterialet. Väsentliga uppgifter om sociala förhållanden och planmässiga förändringar, som ej omtalas i de skriftliga källorna, har redan erhållits vid vissa av de många undersökningar av detta slag, som äger rum i England. Resultatet är i detta fall desto mera anmärkningsvärt, eftersom man samtidigt äger ett betydligt rikhaltigare skriftligt källmaterialet än hos oss.

De vanligaste arkeologiska företagen består emellertid ej i så omfattande åtgärder, som här skisserats, utan i mera begränsade undersökningar. Men även dessa mindre grävningar ger viktiga resultat, som sammantagna kan ge en helhetsbild av det historiska förloppet. Som exempel kan nämnas den undersökning av en medeltida herregård utanför Trelleborg, som här avbildats i översiktsplan. Bearbetningen är tyvärr ännu icke färdig, men man kan dock konstatera att det redan under 1100-talet fanns en från bygemenskapen synbarligen isolerad herregårdsbebyggelse. Under de två till tre hundra år bosättningen har ägt rum på samma plats avspeglas en skiftning i bostadsvanor och en varierande inställning till de lokala försvarsproblemen. Fynden, främst mynten, men även andra föremål visar att bebyggelsen upphört vid 1300-talets mitt. Fyndmaterialet antyder samtidigt en utvecklingstendens och låter de dåtida bebyggarnas sociala ställning framstå som i vissa avseenden

skiljaktig från å ena sidan den rena bondebebyggelsens och å den andra de egentliga borgherrskapens.

Den grävningsteknik, som måste tillämpas i dessa sammanhang, har medeltidsarkeologien övertagit från den förhistoriska arkeologien, även om den anpassats efter det medeltida fyndbeståndet och de fasta lämningarnas annorlunda beskaffenhet. Grävningstekniken kommer också till användning vid byggnadsarkeologiska undersökningar, eftersom det många gånger är blott genom grundmurarnas anslutning till de omgivande jordlagren, som förändringar och byggnadsfaser kan avläsas, för att inte tala om de fall där blott färgningar i jorden anger platsen för och konstruktionen av en äldre träkyrka. På samma sätt kan gravarnas djup, orientering och konstruktion förknippas med skilda faser av en kyrkas byggnadshistoria.

När det gäller de ovan jord befintliga murarna är det medeltidsarkeologens uppgift att göra iakttagelser av murverkets konstruktioner. Sådana undersökningar sker bäst i samband med restaureringar men kan också utföras på de delar av murverket, som t. ex. i de välvda kyrkorna är lättast att studera ovanför valven, där murarna på vissa delar kan vara fri från puts. Där puts finns kvar är den av stort intresse genom att den brukar tillhöra äldre skeden av byggnadens historia och många gånger ha rester efter romanska målningar. I samband med restaureringar brukar ofta kalkmålningar från skilda epoker komma i dagen. Då är det medeltidsarkeologens uppgift att som antikvarisk kontrollant göra de nödvändiga iakttagelserna beträffande murarnas karaktär, putslagrens sammansättning och

målningarnas tekniska, stilistiska och ikonografiska egenskaper. Bilderna på sid. 28—29 från Norrvidinge kyrkas absid visar dels det skick en målning kan befinna sig i vid framtagningen, och dels hur en varsam lagning och retuschering kan få målningen att bli en prydnad i rummet. Vi ser också ett fragment av en senare utförd målning, som trots sin obetydlighet kan upplysa fackmannen om vilket motiv som vid en viss tidpunkt fått ersätta den äldre målningen. Medeltidsarkeologen skall utöver sin kunskap om målningarnas motiv och stil också känna till de olika materialens karaktär och vara förtrogen med de åtgärder, som en konservator från det ena fallet till det andra bör vidtaga i samband med en restaurering. Detta gäller icke blott sådant som kan finnas på murarna utan också inredningen i form av altarpuppstater, predikstolar, bänkinredning m. m.

Antikvarien bör således icke blott vara förtrogen med de rent arkeologiska synpunkter utan även äga en konst- och allmänhistorisk kunskap. Erfarenheterna bör ej heller vara inskränkta blott till det medeltida materialet. Medeltidsarkeologien är ur denna synpunkt egentligen en historiska arkeologi, vars gräns för den praktiska verksamheten ej är fixerad framåt i tiden. Att ämnet dock har namn av en epok beror på, att det utan jämförelse rikligast förekommande material från historisk tid, endast åtkomligt med arkeologiens metoder, härrör från medeltiden. Med andra ord avser medeltidsarkeologien att förmedla det nödvändiga kunskapsstoffet för epoken samt tillämpa ämnets vetenskapliga metod på det även utanför epoken liggande materialet.

Medeltidsarkeologien är ett i hög grad tvärvetenskapligt ämne, och förutsätter liksom all annan arkeologi ett samarbete över ämnesgränserna med en lång rad andra och icke blott humanistiska discipliner. Låt mig taga två exempel, som visar detta. Myntfynden spelar i alla arkeologiska sammanhang en stor roll, icke minst inom medeltidsarkeologien, som behandlar en epok med en inhemsk myntcirkulation. En hel rad problem är förknippade med myntfynden och deras tydning. Av stor vikt för medeltidsarkeologen är att redan under utgrävningens gång ha möjlighet att göra en första bestämning av ett funnet mynt, bl. a. därför att fyndomständigheterna kan innebära olika tolkningar av myntets arkeologiska värde. Medeltidsarkeologen bör således äga en åtminstone elementär numismatisk kunskap, vilken innebär icke blott möjligheten till en ungefärlig bestämning utan också en kännedom om myntets ekonomisk-historiska betydelse under en viss epok. Kunskaperna om hithörande ting meddelas regelmässigt inte inom något annat ämne än medeltidsarkeologien.

Vid grävningar i och kring en kyrka, i synnerhet vid undersökningar av en ödelagd kyrkplats frilägges ofta ett stort antal gravar. På bilden å sid. 32. ser man hur en översikt av en sådan undersökning kan te sig med upp till flera hundra gravar samlade runt kyrkan. Det arkeologiska intresset inriktas på frågan om gravarnas läge i förhållande till kyrkan, orienteringen, nedgrävningsförhållanden, kisttyper, gravgods och områdets allmänna topografi. Härtill kommer själva skelettmaterialet, som ur allmänhistorisk synpunkt är av den största betydelse. Vad man

Detalj av översiktsplan som visar mängden av medeltidsgravar på kyrkogårdar norr och sydost om platsen för den medeltida S:t Petri kyrka i Hälsingborg. Gravarna undersökta av Richard Holmberg 1962.

i första hand bör lägga märke till är individernas kön och ålder samt allmänna drag i kroppsbyggnaden och eventuella spår av patologiska förändringar. För sådana undersökningar fordras i regel en osteologiskt och antropologiskt utbildad person. Eftersom sådana fackmän omöjligen kan tänkas finnas till reds vid varje grävning, får medeltidsarkeologerna en elementär utbildning i ämnet inom ramen för den anatomiska undervisningen vid medicinska fakulteten. Vederbörande bör därefter själv under grävningens gång kunna göra de väsentligaste iakttagelserna och bedöma när en fackantropolog fordras.

De verksamhetsområden, som medeltidsarkeologien i dag står inför, är som synes av en delvis annan karaktär, än vid början av seklet. Framför allt har ämnets omfattning ökat i betydande grad. Genom att medeltidsarkeologien blivit en självständig vetenskap, har man nu fått möjlighet att taga ställning till ämnets metodiska krav. Analyserna kan förfinas och genom en noggrann samordning av de skilda verksamhetsfälten bör man kunna komma fram till en helhetsbild med fördjupad kunskap och en allsidigare överblick. Sedan resultaten av den medeltidsarkeologiska verksamheten börjat framträda, har vi också klart lärt oss inse den absoluta nödvändig-

heten av att tillvarata det historiska källmaterial det här rör sig om. Därav följer i sin tur att medeltidsarkeologer måste utbildas. Vad man för framtiden även hoppas på är en växande förståelse från det allmännas sida för de antikvariska åtgärder, som är nödvändiga i samband med planerings- och byggnadsföretag på markområdet, som döljer en äldre bebyggelse eller spår därav. Vi har under de senaste åren sett prov på en sådan förståelse framför allt i staden Lund, där bistånd från enskilda företag och kommunala myndigheter har skapat förutsättningar för väl genomförda undersökningar i stor skala. Resultaten har också visat sig icke blott öka utan även på vissa punkter revidera vår kunskap om Lunds äldsta historia. På samma sätt kan vi se hur t. ex. de undersökningar, som med statsbidrag kunde utföras i samband med omfattande kulvertgrävningar i Vä, kommer att ge ytterst värdefulla upplysningar om en medeltidsstads historia.

Sålunda har medeltidsarkeologien i överensstämmelse med de expansiva strävandena i vår moderna tid kunnat träda till som en ny humanistisk disciplin, för att draga fram i ljuset och belysa en äldre kulturutveckling. Förutan en växande kunskap om vårt förflutna är nämligen en fullmogen modern utveckling icke i längden livskraftig.

Häxkonster i fält

Av Gösta Johannesson

Att finna på bortförklaringar i nederlagets stund är en känd mänsklig svaghet. Under äldre tider var det inte ovanligt att misslyckanden tillskrevs trolldom och häxors makt. Efter det dansk-svenska kriget 1643—45 fick svenska trollkonor bidra till förklaringen av de danska förlusterna, vilket framgår av de dokument som här publiceras av lektor Gösta Johannesson. Författaren är docent i historia och ha särskilt sysslat med problem kring den skånska kyrkan under senmedeltid och renässans.

En modern häxa, "Sturmgeist"
efter teckning av Paul Klee, 1925.

Under den långa tid Skåne stod under dansk överhöghet, invaderades landskapet ett flertal gånger av svenska trupper i samband med de många väpnade konflikterna mellan de nordiska rikena. En av dessa invasioner som blev långvarig och kännbar, inträffade under 1643—1645 års dansk-svenska krig.

En svensk styrka under Gustaf Horn överskred riksgränsen söder om Markaryd den 14 februari 1644. Två dagar senare stod svenskarna utanför Hälsingborg, som gav sig utan strid. Under de följande månaderna satte sig Horn i besittning av alla militärt viktiga punkter i Skåne utom Kristianstad och

Malmö. Ett försök under Kristian IV:s personliga ledning på sensommaren 1644 att med en stark dansk kår, som samlades i sydvästra Skåne, manövrera ut svenskarna hade framgång till en början. Horns huvudstyrka måste vika norrut ända till Ängelholm. Men den svenska sjöseger vid Femern den 13 oktober ökade riskerna för ett svenskt landstigningsföretag mot Fyn och därför överfördes de danska styrkorna i största hast till Själland. Skåne låg åter öppet för svenskarna och i november kunde Horn låta sina trupper gå i vinterkvarter i trakten av Ystad. Under det följande året höll han sig kvar i Skåne och förberedde ett slutligt angrepp på Malmö. Detta sattes dock ej i verket, därför att fred slöts i Brömsebro den 13 augusti 1645.

Efter fredsslutet kom självprovningens tid för dem som haft ansvaret för rikets försvar. Tiden var inne för förklaringar och försök till bortförklaringar. Genom att Skåne inom sina gränser under över ett års tid hyst en fientlig armé jämte egna försvarstrupper, hade befolkningen hårt pressats av inkvarteringar och rekvisitioner, och ödeläggelsen på landsbygden var omfattande. Det är naturligt att man ivrigt frågade sig, vad som vållat katastrofen, och att man i det lidna nederlaget ej blott såg Guds straffande hand utan också tillskrev den olyckliga utgången det faktum, att onda makter drivit sitt spel och gynnat fienden.

Länsman i Hälsingborgs län och herre på Hälsingborgs slott var vid krigsutbrottet Christoffer Ulfeldt, sedan 1625 medlem av riksrådet och slagen till riddare år 1633. Han var ägare bl. a. till sätesgården Svenstorp, vars rikhaltiga bibliotek vittnade om hans

vittra intressen. Där fanns bl. a. hans morbroder Arild Huitfeldts samlingar av historiska handskrifter, vilka år 1620 överlämnades till Köpenhamns universitetsbibliotek. I Christoffer Ulfeldts ägo har också funnits den enda bevarade handskriften till den lärde lundaärkebiskopen Andreas Sunesens stora latinska lärodikt Hexaëmeron.

För Christoffer Ulfeldt har givetvis Hälsingborgs snabba fall inför den svenska attacken varit en källa till förgelse. Men det bör framhållas, att fästningen vid denna tid var omodern. Anläggningen hade kvar sin medeltida karaktär och mycket litet hade gjorts för att höja dess stridsvärde. Någon garnison, som t. ex. i Landskrona och Malmö, fanns ej i Hälsingborg och utrustningen med artilleri och andra vapen var undermålig. Men Christoffer Ulfeldt har säkert haft svårt att smälta de svenska militära framgångarna i Skåne. Sedan 1620-talets mitt skulle ett par av provinsens riksråd som landskommissarier sörja för att fästningarna var provianterade och i gott stånd och att det fanns vapen till det utskrivna infanteri, som man efter hand började sätta upp i Skåne liksom i det övriga Danmark. En särskild tull, kommissarie-tullen, uppbars för detta ändamål och pengarna från den förvarades i landskistan, som var placerad i Lund. Sedan 1629 var Christoffer Ulfeldt en av de tre skånska landskommissarierna. Hans och hans kollegers verksamhet hade dock ofta försvårats av att Kristian IV sökte disponera landskistornas pengar för andra ändamål och av att kungens oroliga initiativ försinkade eller omöjliggjorde även välmotiverade åtgärder.

Den 22 december 1646 sände Chri-

stoffer Ulfeldt ett brev till sekreteraren i det kungliga kansliet Otte Kragh. Det återges här i modern språkdräkt:

Min vänligaste hälsning nu och alltid, tillsänd med Gud allsmäktig, käre Otte Kragh och käre broder, jämte erkännande av bevis på din godhet, vilken jag alltid skall finnas villig att gottgöra.

Ger dig härmed vänligen att veta, att jag tillskickar dig en kopia av ett brev som sockenprästen i Bosjökloster mig tillskrivet haver beträffande ett svenskt kvinnfolk som bönderna tog ovanför Ringsjön och förde till Bosjökloster i denna krigstid. Och då hon hade suttit där en dag eller två, då låtsade de som om de ville låta henne gå. Gick så tre eller fyra med henne ut i skogen, och som de kom i skogen, gjorde sig där en färdig med sin bössa och sköt på henne. Och som han det hade gjort, begynte hon skrika och sade: "Nu har jag stått min rätt". Gav sig så till att springa. Så var det knappt att en kunde springa efter henne med en yxa i handen, och då han nådde henne, slog han henne för pannan så att hon föll och blev död. Och där-efter begrov de henne uti en mosse. Detta vill jag så vänligen låta dig veta. Och vill härmed hava dig i Guds den allsmäktiges våld vänligen befallt. Actum Hälsingborgs slott den 22 december Anno 1646.

*Christoffer Ulfeldt
m. pr.*

Till brevet är fogat en bilaga. Det är en kopia av en redogörelse som kyrkoherden i Bosjökloster hade uppsatt rörande den svenska trollkvinnan. Bosjökloster, i äldre tid vanligen kallat

Klinta, var ett enförsamlingspastorat och kyrkoherde där hade sedan 1620-talets mitt varit Christen Olofsen, välkänd genom sitt teologiska författarskap. En sondotterson till honom var historikern Sven Lagerbring. Christen Olofsens till Christoffer Ulfeldt ställda redogörelse lyder på följande sätt:

Eder ärade skrivelse är överlämnad till mig rörande relation och kunskap om den svenska trollkvinna, som i sist förlupna krigstid blev fången på Bosjö, och om hennes bekännelse inför mig och flera andra personer. Då meddelar jag Eders Vålborenhet härmed korteligen, vad mig därom känt är och vad jag av hennes egen mun har hört, nämligen

- 1. Att hon för tre år sedan hade givit sig fanen i våld.*
- 2. Att det fanns i den svenska hären 305 trollkvinnor, och deras överste hade ett skägg som en karl, och att hon var näst under den översten.*
- 3. Att de skulle förtrolla danskarna, så att danskarna ingen skada skulle göra på de svenska.*
- 4. Kunde någon av dem komma runt omkring danskarnas folk och partier, då kunde icke en av dem undkomma.*
- 5. När man låg stilla i läger, då gick de i sina kvinnokläder, men när man bröt lägret och flyttade det, då klädde de sig i manskläder och red med som ryttare.*
- 6. Då jag förmanade henne till att försaka satan och slå sig från honom igen med Jesu hjälp, då sade hon att hon aldrig ville ge sig från fanen, alldenstund hon hade varit hans.*
- 7. Jag ville läsa för henne. Hon svarade, att hon aldrig hade läst och ej heller någonsin skulle läsa.*

8. Jag sporde henne om hon någon gång hade sett fanen och talat med honom. Hon svarade, att hon hade ofta sett honom, han var svart. Och då jag sade: "Vad haver han talat med er eller lärt er?", då svarade hon: "Jesus, Jesus."

9. Hon sade att både hennes man och tvenne söner var ryttare i lägret.

10. "När bönderna blev slagna vid Gudmuntorp, var jag med. Hade jag kommit emellan kyrkogården och bönderna, då hade icke en undkommit av dem levande."

11. Hon sade, att hon vid samma tid var utsänd för att ta reda på om någons där omkring var danska snapphanar, och om de svenska bönderna kom ovanför Ringsjön.

Detta är trollkvinnsans ord och bekännelse, såvitt jag kan minnas. Actum Klinta, den 1 december Anno 1646.

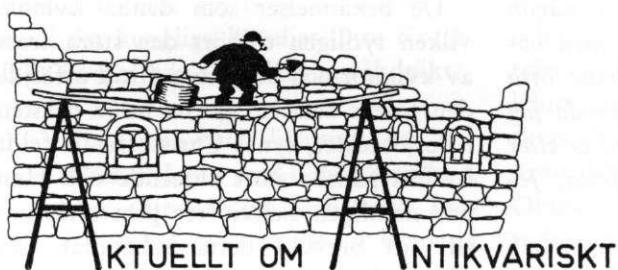
Christen Olofsen

De bekännelser som denna kvinna, vilken tydligen tillhört den stora tross av kvinnor och barn som alltid åtföljde den tidens arméer, gjorde inför prästen i Bosjökloster, synes Christoffer Ulfeldt ha fäst ganska stort avseende vid. Han har nämligen skrivit ett post scriptum till sitt brev. I detta behandlar han några aktuella förvaltningsfrågor, men det börjar på följande sätt:

Käre Otte Kragh och käre broder,

Jag vet icke om det synes dig lämpligt att låta kanslern se detta. Vore det i andra länder, då kom det i tryck...

Huruvida brevet kom under ögonen på kanslern Christen Thomesen Sehested vet vi ej. Det har emellertid bevarats till våra dagar i det danska rikskansliets arkiv. Att Christoffer Ulfeldts brev ej blev tryckt, är däremot säkert. Så har skett först nu.

DEN TOMMA MONTERN

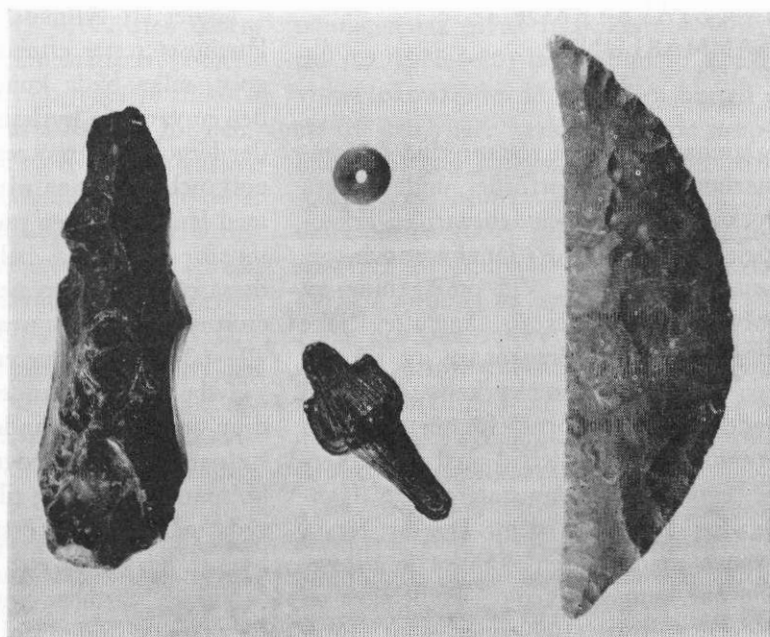
I december 1964 satte Skånes hembygdsförbund i samarbete med Kristianstads museum upp en utställning med material från ett urval av de fem senaste årens arkeologiska undersökningar och inlämnade föremål. Utställningen kallades "Vad jorden gömmer. Jordfynd från stenålder till renässans". Syftet var dels att presentera en viktig sida av Skånes hembygdsförbunds verksamhet, dels att väcka allmänhetens intresse för "hittegods" och understryka betydelsen av att jordfynd anmälas till landsantikvarien i länet eller till närmaste museum.

Det heterogena utställningsmaterialet omfattade såväl horn- flint- och sten-

redskap, keramik, föremål av trä och metall, smycken och andra småsaker, som en medeltida väg, en ålabod och ett slott. De tre sistnämnda representerades huvudsakligen med ritningar och foto förutom några inom anläggningarna framkomna föremål. Arrangemanget var konventionellt med montrar kompletterade med bilder på väggskrmar.

I utställningslokalens centrum ställdes en helt tom monter med ett textplakat: "Anmäl Era fynd till Skånes hembygdsförbund eller Kristianstads museum. Fynden kommer att utställas här". Redan första utställningsdagen inlämnades några flintavslag och de följdes snart av

Ur den "tomma montern": kärnyxa, bärnstenspärla, näbbfibula och flintsåg. Foto Folke Henriksson.

andra jordfynd, som alla lades ut i montern med uppgifter om fyndplats och upphittare. Efter tre veckor var montern fullbelagd.

Bland de inlämnade föremålen märkes flera yxor, en flintsåg från Fjälkinge, en näbbfibula av brons¹ från andra hälften av 600-talet e. Kr, funnen i Åhus, och en tullstämpel daterad 1739, också från Åhus. Dessutom har, tack vare denna monter, en boplats med blandat material (sten- och bronsålder samt medeltid) lokaliserats i Nosaby genom att skolpojken Douglas Persson lämnat in keramik

och flinta, som han plockat på en åker i närheten av sitt hem. Boplatsens karaktär kommer att närmare undersökas i vår.

Idén med den tomma montern visade sig ge alla parter gott utbyte. Publiken uppskattade att på detta sätt få deltaga aktivt i en utställning och hembygdsförbundet och museet tillfördes både fina fynd och värdefulla upplysningar.

Carin Bunte.

¹ Ørsnes-Christensen typ 1. Se M. Strömberg, Untersuchungen zur jüngeren Eisenzeit in Schonen I, 1961, sid 119—122.

TVÅ STAVKYRKOR I HAMMARLUNDA

I samband med en restaurering i Hammarlunda kyrka utfördes under några veckor i januari och februari en arkeologisk undersökning i långhuset och tornets bottenvåning. Vid omläggning av golvet påträffades i långhuset icke mindre än två föregångare av trä till den nuvarande stenkyrkan. Möjligen hade båda kyrkorna förstörts genom brand, vilket emellertid med full säkerhet endast kunde konstateras beträffande den äldsta av dem. Det är första gången man på den skånska landsbygden har kunnat arkeologiskt belägga en träkyrka från 1000-talet som föregångare till en romansk 1100-talskyrka i sten.

Under ett fyllnadslager påträffades i långhuset rester efter två medeltida lergolv, vilka båda kunde förbindas med den nuvarande kyrkan. Omedelbart under lergolven fanns rester efter ett jordgolv och på denna nivå framträdde utmed långsidorna en rad på vardera fem, mittför varandra belägna stolphål. I dessa påträffades rester efter starkt förmultnade och plant avskurna stolpändar, 40—60 cm i diameter, vilka var nedgrävda direkt i sanden på ca 70 cm:s djup under nuvarande golvnivå. Runt stolparna och på jordgolvet iakttogs träkolspartiklar, vilket till en början syntes tyda på att den först påträffade träkyrkan härjats av eld.

Vid en närmare undersökning av de först påträffade stolphålen framkom emellertid ytterligare två stolprader på nästan samma plats som de förra men

Stenkista med utbyggd huvudnisch, en kvinno-
grav, frilagd i Hammarlunda kyrkas tornrum.

ca 30 cm djupare och till hälften täckta av de övre. De förmultnade träresterna var här nästan svarta och större träkolsstycken av ek påträffades ovanför dem. Dessa stolpar skilde sig för övrigt varken till form eller dimensioner från de övre. Stolparna har burit upp takkonstruktionen i två skilda stavkyrkor, vilka båda haft jordgolv bestående av på platsen befintlig, hårt stampad mylla. Avståndet mellan stolpraderna var för den äldre kyrkan ca 30 cm större än för den yngre, medan avståndet mellan stolparna i varje rad var detsamma i båda kyrkorna.

De två stavkyrkorna i Hammarlunda har haft ungefär samma bredd som den nuvarande stenkyrkans långhus, och dess ytterväggar bör alltså ha stått där nu stenkyrkans murar reser sig. Däremot synes långhuset hos båda träkyrkorna ha varit drygt två meter kortare i väster. Detta framgick bl. a. av en här påträffad, starkt förkolnad syll, vilken burit upp gavelväggens plankverk. Huruvida denna syll hört till den äldsta, bevisligen nedbrunna träkyrkan eller till den yngre — om vilken vi ej säkert vet att den brunnit — är ovisst. Långhusets avslutning i öster synes för båda ha varit ungefär vid stenkyrkans triumfbågsmur. Huruvida träkyrkorna haft kor kan för närvarande ej avgöras, då restaureringen av kyrkan ej omfattade omläggning av korgolvet.

Stavkyrkorna i Hammarlunda står till typen nära de danska och kan betecknas som en övergångsform mellan de ålderdomliga, helt jordgrävda stavkyrkorna (i Lund) och de senare, enbart på syllar uppförda träkyrkorna utan takbärande mittstolpar.

För de här påträffade stavkyrkornas datering är två fynd av speciellt intresse,

nämligen ett mynt från Harald Heins tid (ca 1075—80) och präglat i Lund, vilket påträffades in situ nära botten i ett till den yngre kyrkan hörande stolphål, samt ena hälften av ett s. k. parspänne av brons. Spännet påträffades i bottenkiktet till ett av den äldre stavkyrkans stolphål. Den yngre stavkyrkan torde ej ha uppförts tidigare än 1075 och den äldre med hänsyn till spännet ej före 1000-talets mitt. Någon större tidsskillnad mellan kyrkorna bör man ej räkna med, eftersom de konstruktivt är så lika.

På jordgolvet anträffades diverse keramikfragment av den typ, som brukar förekomma i lager från 1000- och 1100-talen. Vid sällning av jorden på lergolv-nivåerna tillvaratogs ett hundratal medeltida mynt av huvudsakligen dansk, svensk och tysk prägling, vilka låg utspridda över hela långhuset — dock med en viss koncentration till de östra och västra delarna.

Stenkyrkan i Hammarlunda har uppförts under 1100-talets senare hälft. Det för kyrkan karakteristiska, runda västtornet har med stor sannolikhet ingått i den ursprungliga planen och från början uppförts som ett försvarstorn.

I tornet påträffades två murade sten-kistor från tiden omkring 1200. De var både försedda med utbyggda nischer för huvudet och täckta av plana lockhällar. Den södra kistan innehöll skelettet av en man, som enligt den antropologiska undersökningen bör ha varit mellan 40 och 45 år. Den norra kistan innehöll skelettet av en ung kvinna på omkring 25 år, vilken förmodligen dött i barnsäng, då ett nyfött barn hade placerats på hennes bröst.

Gravarna hade öppnats redan under senmedeltiden — kanske i samband med

att golvet i tornrummet höjts — och skelleten därvid något rubbats. Kistorna hade därefter fyllts med jord och noggrant murats igen.

Kistornas vid denna tid så anmärkningsvärda placering inne i kyrkan gör det sannolikt att man här begravt kyrkans byggherre och patronus samt medlemmar av hans familj eller släkt.

Margareta Weidhagen.

SKISS AV S:T NICOLAI I SIMRISHAMN

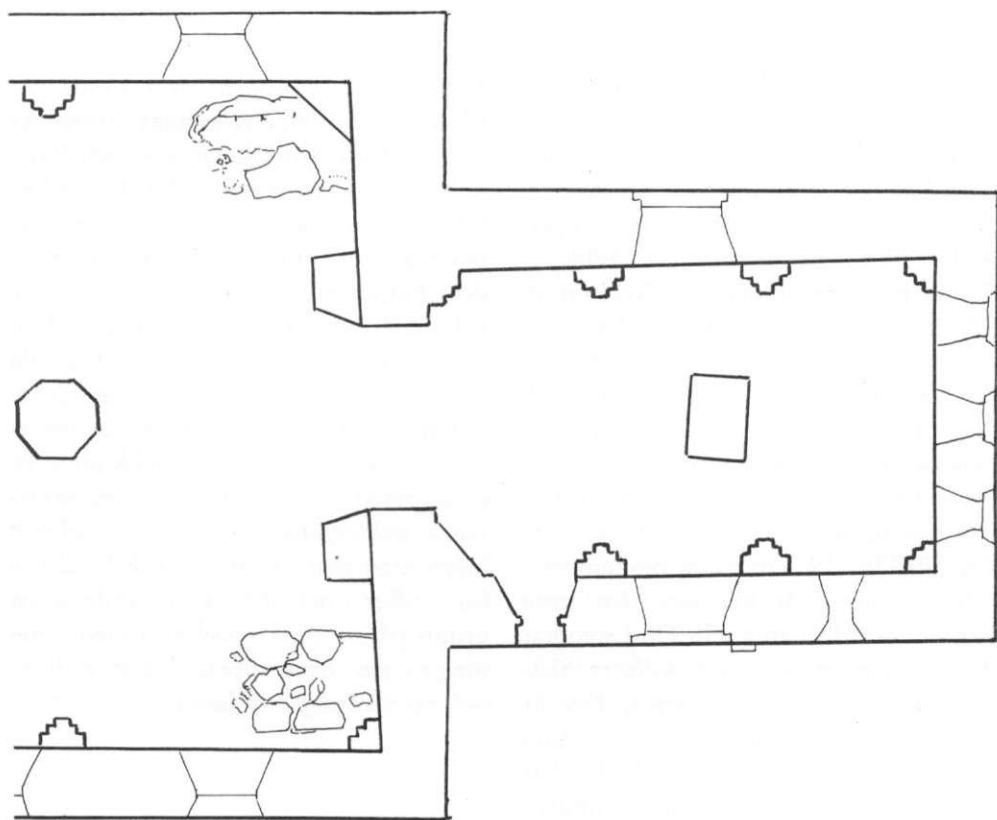
Under år 1964 genomfördes en inre restaurering av S:t Nicolai kyrka i Simrishamn. De viktigaste fynden ha här tidigare noterats (ALE 1964: 2—3), men kanske kan tiden vara mogen för att pröva på en sammanfattning, en komplettering av kyrkans äldre byggnadshistoria (förut behandlad av Gotthard Gustafsson 1926 och Erik Lundberg 1940).

1161 bekräftar Valdemar I att premonstratenserna i Tumathorps kloster bl. a. disponera över "ecclesiam beati Nicolai in Symbirshafn". Till samma tid — 1100-talets senare del — kan korpartiet av våra dagars Nicolai-kyrka i Simrishamn dateras. Liksom hela kyrkan är koret uppfört av kvartsit-block (hallasten), och har mot söder bevarat en smal portal och ett högt sittande fönster av romansk form och mot öster en grupp av tre likaledes rundbågiga men större fönster. Dessa kor-murar, mot syd och öst, förete emellertid ett egendomligt drag: de indelas av fyra från sockeln uppstigande vulster i huggen kalksten, s. k. lisener — vilka ett par meter upp "plötsligt" avbrytas, i höjd med trefönstergruppens underkant; dessa fön-

ter synes vara insatta utan någon hänsyn till lisen-indelningen.

Vill man söka rekonstruera detta bokstavligen "avbrutna" händelseförlopp, kan man pröva en lösning så som följer. En stenkyrka, helgad åt sjöfararnas patronus, Sanct Nicolaus, har man vid medio av 1100-talet börjat grunda och uppföra här på backen ovanför Tommarpsåns mynning ("Svimrar-os"). Den skall ha rakt avslutat kor och ett något bredare långhus (se nedan); korets väggar indelas medelst lisener (vilka upptill skulle förenas genom en rundbågsfris, enligt lundaschemat?). Premonstratensernas övertagande av Nicolai-kyrkan (och Simrishamns uppsving såsom fiskemarknad — med tendens mot stad?) bör ha stimulerat bygget men kan också ha förorsakat följande ändringar i byggnadsplanen närmare år 1200: 1) Fasadschemat moderniseras i anslutning till cisterciensernas arkitektur som var aktuell jämväl för premonstratenserna, och en för dessa klosterordnar typisk trefönstergrupp "avbryter" den till ett par meters höjd uppförda östmuren och sydmurens vägg-lisener. 2) Planerna för långhuset omarbetas och utvidgas. Golvarbetena 1964 blottade grundmurar för ett långhus i anslutning till 1100-talskoret (se planen) — men dessa hade ej förts mer än ett par meter mot väster. När det nuvarande långhuset, som på grund av de ungotiska fönsterformerna daterats till tidigt 1200-tal, påbörjas, läggas dess grundmurar utanför 1100-talets: man grundar en stadskyrka?

Detta nya breda långhus visar dock fortfarande äldre drag, kanske som reminiscenser från den tidigare planen? I dess västra gavel anläggas två genomgående bågöppningar, men de ha — enligt vad 1964 års undersökning utvi-

Plan över östra delen av Simrishamns kyrka. Obs. det medeltida altarets skeva placering i koret och de i långhusets östra del frilagda grunderna till ett påbörjat äldre och smalare långhus.

sar — nästan omedelbart och på ett rätt provisoriskt sätt murats igen till sin yttre (västra) hälft; inåt kyrkan ha de allt intill 1964 stått synliga som nischer i västmuren. Denna anordning med två bågöppningar i väster erinrar direkt om de breda västtornens arkitektur, aktuell för romanska kyrkor ej minst här i sydöstra Skåne; t. ex. i Ö. Ingelstad och i Ö. Hoby se vi fortfarande det breda tornets bottenvåning — som en dophall? — stå öppen mot kyrkans långhus medelst tvenne bågar. Om ett brett västtorn (som

i Simris och Tumathorp) planerats även i Simrishamn, får man antaga att det på 1200-talet slopats, såsom alltför omodernt eller kostnadskrävande. I varje fall ha inga grundmurar nu kunnat spåras, och blinderingsdekorationer högre upp på långhusets västgavel visa, att denna stått fri, intill dess att det nuvarande kvadratiske tornet byggdes på 1400- eller 1500-talet. Men bågarna mellan långhus och torn öppnades igen först 1964!

I 1200-talskyrkans hallstensmur mot

söder insattes en hög rundbågsportal av huggen kalksten, med osmyckat tympanonfält på profilerade konsoler, under en i tre språng utskjutande "baldakin". En liknande sydportal har funnits i den angränsande Järrestads kyrka, men närmast jämförbara är portalerna i Ö. Ingelstad, vilka anses återgå på dylika i Tommarp (Tumathorps sockenkyrka), och Lund — alla från 1100-talet.

Den stora Simrishamnsportalen har nu befriats från 1800-talets cement och färg, helt "frilagts" genom höjning av vapenhustaket och kompletterats med två rekonstruerade kolonner. Så framstår den nu mera värdigt, som ett ståligt, för Österlen intressant monument.

S:t Nicolai står här som *den stora kyrkan* — vid sidan av S:t Olof som har samma plantyp — bland sydöstra Skånes många egenartade tempel. Det är kanske ej så underligt, att detta stora hus i denna lilla stad här och där har fått något av "bygge med förhinder" över sig, men nu börja måhända dock linjerna i dess byggnadshistoria få ett klarare sammanhang — som här har skisserats till framtidens prövning!

Gustaf Åberg.

FALSTERBOHUS I BLICKFÅNGET

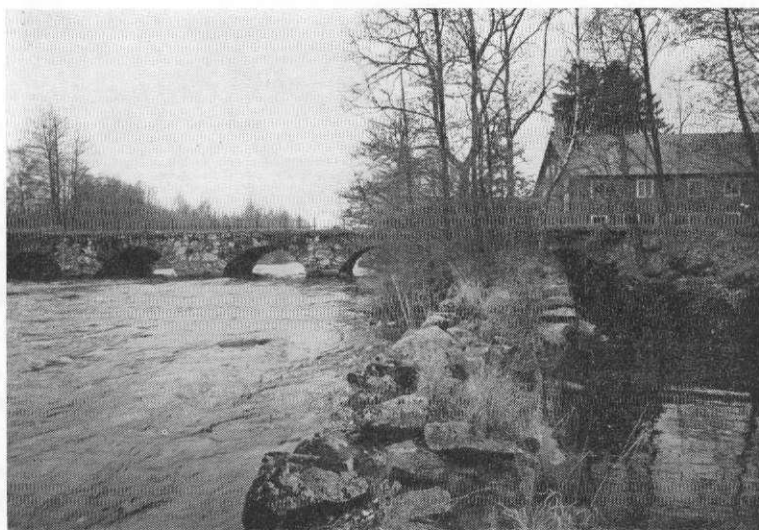
Det är nu tredje vintern i följd som riksantikvarieämbetet kunnat utföra angelägna fornvårdsarbeten i Skanör-Falsterbo tack vare arbetsmarknadsmyndigheternas anslag för sysselsättning åt svårplacerad äldre arbetskraft. I år är det Falsterbohus slottsruin som står i blickfånget. Arbetsmarknadsstyrelsen har ställt 81.000 kronor till förfogande för en grundlig översyn av ruinområdets vallar och gravar, som under senare år vuxit igen, så att besökaren ej kunnat få en uppfattning om den historiskt intressanta anläggningen. Beredskapsarbetet igångsattes den 11 januari och beräknas bli färdigt i maj. För närvarande är en grupp på sju man sysselsatta med rensning av gravarna, upptagning av stubbar och markvård på vallarna.

HELGEÅNS KULTURHISTORIA

Genom utbyggnaden av Genastorps kraftverk vid Helgeån kommer landskapsbilden inom Osby och Ö. Broby socknar i Ö. Göinge härad att markant förändras. Enligt 1964 års förslag kommer åns cirka 18 meters fallhöjd mellan Osbysjön och Östanå kraftverk att utnyttjas och dess hela vattenföring att till större delen ledas genom en tilloppskanal varigenom åtminstone 6 kvm av den bitvis livligt forsande och natursköna åslingen kommer att torrläggas. De inventeringar som i anledning härav blivit påkallade har i främsta rummet åsyftat att klarlägga den industriella verksamhet som här bedrivits under de senaste århundradena med vattnet som drivkraft. Undersökningarna har på

uppdrag av Riksantikvarieämbetet utförts av fil. kand. Karin Frid och Kristina Söderpalm i samråd med docent Nils-Arvid Bringéus vid Folklivsarkivet i Lund och omfattat uppmätningar, intervjuer, fotografering liksom genomgång av arkivmaterial.

Äldre kartor visar att åtminstone 16 vattenhjulsdrivna anläggningar funnits inom det hittills undersökta området. Kvarnarna har under 1800-talets lopp förvandlats till benstampar, sågverk, smedjor, handpappersbruk etc. Vi finner således här under 1800-talet en utpräglad bruksbygd, där olika strömningar från industrialismens genombrottstid avspeglas. Bakom de större förändringarna eller nyanläggningarna står enskilda initiativrika föregångsmän, såsom länsmanen Lars L. Dufva, riksdagsmannen Pehr Nilsson och brukspatronen Olof Jönsson

Helgeå med Hönjebro och det traditionsrika Osby Färgeri och Ullspinneri. Hjalmarssons Foto.

Olcén. Den senare anlade 1837 Strömsborgs Klädesfabrik, som efter diverse produktionsomläggningar alltjämt drives under namnet Osby Färgeri & Ullspinneri. Välbevarade stora vattenhjul finns såväl här som vid den av Osby Hembygdsförening tillhöriga Genastorps

kvarn. Undersökningarna av dessa har givit anledning till fördjupade efterforskningar rörande tillverkningen av vattenhjul som fortfor in på 1930-talet. Även det i undersökningsområdet bedrivna ålfisket medelst lanor har studerats.

Den heliga Barbara med sina attribut, tornet och svärdet. Kalkmålning i Ö. Sönnarslövs kyrka från 1400-talets andra hälft.

St. Olof i
Ö. Sönnarslövs
korvalv.

SENMEDELTIDA BILDFANTASI

Den senaste tidens kyrkorestaureringar i Skåne har gett en del överraskande fynd av senmedeltida kalkmålningar. I Ö. Sönnarslövs under seklernas lopp hårt ombyggda romanska kyrka, har i korets ribbade tegelvalv påträffats målningar av "vittskövletyp" under en yvig draperimålning från 1700-talet. I de fyra valvkapporna presiderar två heliga konungar, S:t Olof och S:t Erik och två kvinnliga martyrer, Gertrud med en kyrkobyggnad som attribut och Barbara med tornet. Genom målningarnas välbevarade tillstånd och deras originella, friska stil blir korvalvet i Ö. Sönnarslöv

ett viktigt bidrag till det skånska 1400-talets konsthistoria.

I Båstads kyrkas vapenhus — numera använt som sakristia — har nya målningar frilagts. I de fyra valvkapporna framställs mot en botten av schablone-rade blommor och blad de fyra evangelisternas symboler, återgivna på sedvanligt sätt: den bevingade örnen för Johannes, lejonet för Markus, människan (eller ängeln) för Matteus och oxen för Lukas. Namnet NIELS står målat i prydliga minuskler invid den personligt utformade Johannes-örnen. Kanske har vi här målarens signatur. Tidigare har dekorationer i samma stil och från samma tid, omkring 1500, påträffats i långhuset (Se Ale nr 2, 1963).

Johannesörnen flaxar som en tupp i Båstads kyrkas vapenhus.

INNEHÅLL

Niels Skyum-Nielsen: En kamptid for den skånske kirke	1
Uno Dunér: Halmstads vapens ursprung	12
Erik Cinthio: Vad är medeltidsarkeologi?	21
Gösta Johannesson: Häxkonster i fält	34
Aktuellt om antikvariskt: Den tomma montern	38
Två stavkyrkor	40
S:t Nicolai i Simrishamn	42
Falsterbohus	44
Helgeåns kulturhistoria	45
Senmedeltida bildfantasi	47

EFTERTRYCK, helt eller delvis medgives endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

STÖD

De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening

BLIV MEDLEM

Årsavgiften 15 kr insättes på föreningens postgiro, Lund 246831, c/o kassören, museichef B.-A. Person, Varberg

Medlem erhåller kostnadsfritt ALE, Historisk tidskrift för Skåneland. Utkommer med tre häften 1965.

ÄLDRE HÄFTEN

av "Samlingar till Skånes historia", "Skånska Samlingar" och "Historisk tidskrift för Skåneland" samt andra av föreningen utgivna skrifter kan erhållas genom hänvändelse till föreningens sekreterare, docent Jörgen Weibull, Lund.

CWK GLEERUP BOKFÖRLAG
LUND

Kr 5:—